İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIKTA MOBİLİTE OLGUSU ÜZERİNDEN İNSAN, YER VE YAPI İLİŞKİSİNE BİR BAKIŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

H. Levent FIRAT

Anabilim Dalı: MİMARLIK

Programı: MİMARİ TASARIM

ŞUBAT 2006

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIKTA MOBİLİTE OLGUSU ÜZERİNDEN İNSAN, YER VE YAPI İLİŞKİSİNE BİR BAKIŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

H. Levent FIRAT

502021065

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 19 Aralık 2005
Tezin Savunulduğu Tarih : 01 Şubat 2006

Tez Danışmanı : Y. Doç Dr. Hüseyin Kahvecioğlu

Diğer Jüri Üyeleri: Doç. Dr. Arzu ERDEM

Doç. Dr. Bülent Tanju (Y.T.Ü.)

ŞUBAT 2006

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının gerçekleşmesi için tüm desteğini benden esirgemeyen aileme: Nazan ve Sabri Fırat'a, eleştirileri ve moral desteği için İlke Tekin'e ve değerli fikirleriyle bana yol gösteren sayın hocam Y. Doç. Dr. Hüseyin Kahvecioğlu'na içten teşekkürlerimi sunarım.

Şubat 2006 Halit Levent Fırat

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ **iv**
ÖZET **vi**
SUMMARY **vii**

1. GİRİŞ **1**
1.1 Giriş 1
1.2 Mobil Mimarlık 2
1.3 Çalışmanın Bölümleri 3

2. YERLEŞMENİN KÖKENİNE BİR BAKIŞ **5**

3. YAPILARIN YERLE İLİŞKİSİ **13**
3.1 Mimarlık Söyleminde Yer Kavramı 13
3.2 İnsan ve Yer 15
3.3 Yapıların Yerle İlişkisi 17

4. YERSİZLEŞME **30**

5. KENTSEL GÖÇEBE **40**

6. ÖRNEKLER **48**
6.1 "Mobile Vehicles" / Mobil Araçlar 48
6.2 "ParaSITE" / Parazit 49
6.3 "Urban Nomad Shelter" / Kentsel Göçebe Barınağı 50
6.4 Avl Ville 52
6.5 Tentvillage, Treetent, Birthingtent 54
6.6 Vigilhome, Deprem Masası ve Final Home 56

7. SONUÇLAR VE TARTIŞMA **58**
7.1 58
7.2 59
7.3 61

KAYNAKLAR **62**

ÖZGEÇMİŞ **66**

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 2.1 : Geçici barınak, Homo erektus (Roth, 2000)..... 7
Şekil 2.2 : Geçici barınak, Homo sapiens sapiens (Roth, 2000)..... 7
Şekil 2.3 : Yerleşme Süreci (Maisels 1999)..... 8
Şekil 2.4 : Uyku, Ölüm, Ev ve Mezar 12
Şekil 3.1 : Yer: Sokak (Norberg-Sculz, 1988) 14
Şekil 3.2 : Yer: Sultanahmet Meydanı 14
Şekil 3.3 : Yer: Taşkışla..... 14
Şekil 3.4 : Çöl,Yer ve Yapı (Sculz, 1980) 17
Şekil 3.5 : Harabe ve Moloz : Bitirilememiş Bir Otel (Moorey, 2004)..... 19
Şekil 3.6 : Yunan Tapınağı: Parthenon (Schulz, 1988) 19
Şekil 3.7 : Köprü: İnsanoğlunun yeryüzündeki manifestosu (Trekmania, 2005) 20
Şekil 3.8 : Domino Evi, Le Corbusier. 1914 (Corbusier, 2001) 22
Şekil 3.9 : Domino Evi İç Görünüş, Le Corbusier, 1914 (Corbusier, 2001). 22
Şekil 3.10 : Dymaxion Evi, Buckminster Fuller, 1941-46 (Mau, 2004)…… 23
Şekil 3.11 : B. Fuller ve Helikopterle taşınan geodezik yapı, 1954 (Kronnenburg, 2002) 23
Şekil 3.12 : Göçebe Yaşam Kiti: Suitaloon, Michael Webb. (Sönmez, 2004). 24
Şekil 3.13 : Yürüyen Kent, Ron Herron-Archigram. 1964 (Sönmez, 2004).. 24
Şekil 3.14 : 'Geleceğin Evi' 1956, Aksonometrik. (Akın, 2005) 25
Şekil 3.15 : 'Geleceğin Evi' 1956, Yerleşim. (Akın, 2005) 25
Şekil 3.16 : 'Geleceğin Evi' 1956, İç Görünüm. (Akın, 2005) 25
Şekil 3.17 : Korunma/Barınma içgüdüsü..... 26
Şekil 3.18 : Çevreye karşı donanımlı olma içgüdüsü..... 27
Şekil 3.19 : Chicago, 1511 kişi/km². (Mau, 2004)..... 28
Şekil 3.20 : New York, 1728 kişi/km² (Mau, 2004) 28
Şekil 3.21 : Tokyo, 5934 kişi/km². (Mau, 2004) 28
Şekil 3.22 : Sao Paulo, 8378 kişi/km². (Mau, 2004) 28
Şekil 3.23 : Kahire, 25.325 kişi/km². (Mau, 2004) 28
Şekil 3.24 : HongKong, 49.581 kişi/km². (Mau, 2004)..... 28
Şekil 3.25 : Yapıların Yerle İlişkisi..... 29
Şekil 4.1 : Somut bir dünyada soyutlama. (N. Schulz, 1988)..... 30
Şekil 4.2 : Yersizlik: Rusya'da bir banliyö (N. Schulz, 1980)..... 31
Şekil 4.3 : 'Hepsi Le Corbusier'in Suçu!' (Moorey, 1999)..... 32
Şekil 4.4 : Graves'in Palladyen Cephesi (Alexander, 2002)..... 33
Şekil 4.5 : 'Kristalvari' Rotterdam Ofisleri (Alexander, 2002)..... 33
Şekil 4.6 : Yok Yer : Ankara Migros Alışveriş Merkezi ve 3 katlı Otopark Alanı. (Teber, 2004) 34
Şekil 4.7 : Yok-Yer : İstanbul Metrosu. (Cuevas, 2006) 34
Şekil 4.8 : Yok-Yer : İstanbul Metrosu. (Cuevas, 2006) 34
Şekil 4.9 : Yok-Yer : İstanbul Metrosu. (Cuevas, 2006) 34
Şekil 4.10 : Londra'da 'yasa' -by law- inşaatları (Benevolo, 1981)..... 35
Şekil 4.11 : Londra'da 'yasa' -by law- inşaatları (Benevolo, 1981)..... 35

Şekil 5.1 **:** Evsiz, Sao Paulo. (Loschiave dos Santos, 2001) 45
Şekil 5.2 **:** 'Küresel göçebeler için yeni oteller', Otel odası; İş hayatı ve zevk bir arada, Joel Sanders 2002. (Clampet, 2003)..... 45
Şekil 5.3 **:** Küresel göçebeler için yeni oteller', Otel odası; tavanda film sahnesinden bir görüntü, Jean Nouvel 2000.(Clampet, 2003)….. 45
Şekil 5.4 **:** Evsiz, Tokyo. (Loschiave dos Santos, 2001))..... 45
Şekil 5.5 **:** Karşı Tasarım: Evsiz Barınakları, Tokyo. (Loschiave dos Santos, 2001))..... 46
Şekil 5.6 **:** Karşı Tasarım: Evsiz Barınağı, Los Angeles. (Loschiave dos Santos, 2001). 47
Şekil 5.7 **:** Karşı Tasarım: Evsiz Barınakları, Tokyo. (Loschiave dos Santos, 2001). 47
Şekil 6.1 **:** Mobil Araç. (Wodiczko, 1991) 48
Şekil 6.2 **:** ParaSITE. (Rakowitz, 2006) 49
Şekil 6.3 **:** ParaSITE. (Rakowitz, 2006) 50
Şekil 6.4 **:** ParaSITE. (Ibelings 2003) 50
Şekil 6.5 **:** Kentsel Göçebe Barınağı. (McNall ve Seeley, 2005) 51
Şekil 6.6 **:** Kentsel Göçebe Barınağı. (McNall ve Seeley, 2005) 51
Şekil 6.7 **:** Kentsel Göçebe Barınağı. (McNall ve Seeley, 2005) 51
Şekil 6.8 **:** Avl Ville: Logo. (Ateliervanlieshout, 2006) 53
Şekil 6.9 **:** Avl Ville. (Ateliervanlieshout, 2006) 53
Şekil 6.10 **:** Avl Ville. (Allen, 2003) 53
Şekil 6.11 **:** Avl Ville. (Ateliervanlieshout, 2006) 53
Şekil 6.12 **:** Avl Ville. (Ateliervanlieshout, 2006) 53
Şekil 6.13 **:** Avl Ville : Yaşamak İçin Sanat. (Ateliervanlieshout, 2006)….. 53
Şekil 6.14 **:** Avl Academy. (Ateliervanlieshout, 2006) 53
Şekil 6.15 **:** Avl Transport. (Ateliervanlieshout, 2006) 53
Şekil 6.16 **:** Avl Ville Gurubu. (Ateliervanlieshout, 2006) 53
Şekil 6.17 **:** Tentvillage, 2001. (Wapenaar, 2006) 55
Şekil 6.18 **:** Treetent, 1998. (Wapenaar, 2006) 55
Şekil 6.19 **:** Treetent, 1998. (Wapenaar, 2006) 55
Şekil 6.20 **:** Birthingtent /Doğum Çadırı, 2003. (Wapenaar, 2006) 55
Şekil 6.21 **:** Birthingtent /Doğum Çadırı, 2003. (Wapenaar, 2006) 55
Şekil 6.22 **:** Vigilhome, 2003. (Anonim, 2005) 56
Şekil 6.23 **:** Deprem Güvenlik masası, 2003. (Anonim, 2005) 57
Şekil 6.24 **:** Deprem Güvenlik masası, 2003. (Anonim, 2005) 57
Şekil 6.25 **:** "Final Home",1994. (Anonim, 2005) 57

ÖZET

MİMARLIKTA MOBİLİTE OLGUSU ÜZERİNDEN İNSAN, YER VE YAPI İLİŞKİSİNE BİR BAKIŞ

Bu tez ‘mobil mimarlık’ üzerine bir araştırma olarak başladı. Fakat mimarlık için her zaman çekici bir konu olan mobilite yani hareketlilik, mimarlık ürününü farklı derecelerde ilgilendirebilir olduğundan ve bu alana girildiğinde mimarlığın sınırları silikleştiğinden onu ayrıştırmak veya sınıflandırmaya çalışmak çok da anlamlı gözükmemiştir. Aslında mobil mimarlık diye bir alanın varlığın iddia etmeyi olanaklı kılan -ve onu böyle ilgi çekici hale getiren- mimarlık ürününün ağır, durağan ve kalıcı olan baskın imgesidir. Buradan yola çıkarak bu çalışma mimarlıkta mobilite kavramını bir çerçeve olarak alır ve onunla insan yerleşmesine ve yapılı çevreye bakmayı dener. ‘Yer’i bir toprak parçası olmanın ötesinde bağlam anlamıyla ortaya koyarak yapıyla yer arasındaki bir takım ‘sıradan’ ilişkileri deşifre etmeye çalışır.

Uygarlık tarihinin önemli eşiklerinden biri sayılan Neolitik devrim insanların avcı toplayıcı ve göçebe yaşam biçiminden tarıma dayalı bir geçimlilik temeline ve yerleşik bir düzene geçişiyle karakterize edilir. Uygarlık tarihi için bir diğer önemli eşik ise endüstrileşmedir. Bütün bu süreçleri birer yabancılaşma olarak alan romantik bir düşünce tarzının varlığından söz edilebilir. Endüstrileşme, kapitalizm ve modern mimarlıkla birlikte insanın yerle ve çevresiyle ilişkisinin zayıfladığı tespiti üzerine geliştirilen ‘yersizleşme’ söylemi bu düşünce tarzının mimarlık alanına bir yansımasıdır: Mekanla girilen ilişki anlamdan boşaltılmış; yapılar soyut bir ‘hiçbiryerde’ inşa edilmeye başlanmış; bu çevrelerde yaşayan insanlar da yersiz yurtsuz göçebelere hatta şizofrenlere dönüşmüşlerdir.

Bu çalışma, mobil mimarlığı bu süreçlerle ilişkilendirmeyi dener. Onu ‘yerleşik’ değerlerin dışında, daha sorgulanmış bir yasam için bir mimarlık önerisi olarak ortaya koyar.Göçebeliğin olumlu vurgusu ve belki de mobil mimari düzeneklerin ‘olay’ üzerine kurulu varlıkları insanlar için daha özgür bir yaşantının, daha insancıl ilişkilerin kurulmasına yardımcı olabilir. Ama son kertede çözünü mimarlıkta aramak gene de safdillik olur.

SUMMARY

A GLANCE AT THE RELATION OF HUMAN, PLACE AND BUILDING OUT OF THE PHENOMENON OF MOBILITY IN ARCHITECTURE

This thesis has risen as a research of "Mobile Architecture". But because that -mobility which has always been an attractive topic for architecture- concerns architecture in many aspects and makes the boundaries indistinct; it is a bit meaningless trying to distinguish mobile architecture and making classifications on it. Actually which makes feasible to affirm the presence of Mobile Architecture -and makes it attractive- is nothing but the dominant image of architecture which is massive, stagnant and permanent. Therefore this study is an attempt to take a glance to settlement of human and designed environment via the frame of "mobility" concept in architecture. It takes "place" as context rather than "a part of soil/ground" and transcribes the very 'ordinary' connections between the place and the man made construction.

Neolitic Revolution – which is considered as one of the vital thresholds within the history of civilization- has been characterized as a passageway from hunting and nomadic era to an agricultural, settled and established world for human-being. Another turning point in the history of civilization is "industrialization". It could be talked about the existence of a romantic thinking that considers all these phases as an "alienation". The discourse of "Loss of place" which is based on the idea that, industrialization, capitalism and modern architecture weakened the bonds of humans with place and environment, is a reflection of this way of thinking in architecture: The space has lost its meanings ; the buildings has been constructed on abstract 'nowhere's; people who are doomed to live in such nowheres turn out to be nomads with the symptoms of schizophrenia.

This study aims to relate mobile architecture to the vision and concepts depicted till now. It puts forward the 'mobile architecture' as a suggestion in a more interrogated way of life out of the common settled values. The positive accent of Nomadic life and the contrivances of mobile architecture based on "happening" may help to open a gateway for a more independent and humanistic lives for people. But for to lead such lives to put all the reasonability on architecture could be only a credulity.

1. GİRİŞ

1.1 Giriş

Bir hayal klişesi olarak "kaçıp gitmek" fikri günümüz metropolünde çoğu insanın zihninin bir köşesinde bir kurtuluş ihtimali gibi her zaman durur. Kent insanı için yer değiştirmek, bağlamından kurtulmak, modern hayatın getirdiği bütün o yüklerden, sorumluluklardan uzaklaşmak, feraha ermek, anlamına geldiği gibi, bildik tanıdık bir fiziksel ve sosyal çevrenin sıkıcılığından, önyargılarından ama rahatlığından ve tekinliğinden de uzaklaşmak demektir. Her zaman aynı yerde olmanın aksine, yolda olmak insana kendini her durakta yeniden varetme olanağı verir.

Bu düşüncelerin ateşleyici etkisiyle bu çalışma yerden bağımsız 'mobil' mimarlık üzerine bir araştırmaya girişir: Mimarlığın mobiliteyle ilişkilendirildiğinde bu kadar ilgi çekici hale gelmesinin sebebi nedir? Göçebelik, konar göçerlik vb. 'alternatif' yaşayış biçimleri, kent insanının yukarıda sözü geçen sıkıntıları için bir çözüm olanağı içerebilir mi? Hareketlilik, geçicilik ve portatiflik iddiasıyla tasarlanan, hayata geçirilen mimari nesneler ilgi çekici birer prototip olmanın ötesinde kendi dünya görüşleri, kendi yerleşme önerileriyle günümüz insanına/tasarımcısına bir şeyler ifade edebilir mi? Bu ve benzeri sorular bu çalışmanın başlangıcı için bir hareket noktası oluşturur. Fakat bütün bunlardan önce mobil mimarlık alanının tanımlanması gerekmektedir.

Bu noktadan sonra bu çalışmayı biçimlendirecek ana soruya geçilmiştir:

'Normal' mimarlık ürünleri nasıldır ki 'mobil mimarlık' diye bir alanın varlığından bahsetmek mümkündür? Bu sorunun devamını diğerleri izler: Mimarlığın kalıcı/statik doğası nedir? Yerleşik olmak ne anlama gelmektedir? Yerleşik bir hayatın sebepleri veya gerekçeleri nelerdir? Göçebe bir yaşayış ne kadar mümkündür? Şehirdeki hareket nasıldır?... Bütün bu sorular ve ilerledikçe ortaya çıkan yenileri dahilinde insan, yer ve yapı ilişkisine dair bir inceleme yapılmıştır. Mobil mimarlık olgusu, yerleşik düzen içerisinde konumlandırılmaya çalışılırken esas olarak yerleşik olmanın ne demek olduğu üzerine kafa yorulur. Bu bağlamda çalışma, etraftaki yapılı çevreye ve onun içinde geçen yaşantıya bir yadırgama

duygusu ile bakarken çevremizi şekillendiren koşulları mimarlık disiplini içinden -veya bir mimarın- daha derinlemesine anlama çabası olarak ele alınabilir.

1.2 Mobil Mimarlık

"Bu geçici mekanlar başka türlü mümkün olamayacak bir yer duygusu ve "olay"a dayanan bir anlamlılık kurabilirler. Bir binanın ne olabileceği ve ne yapabileceğine dair önyargılarımızı zorluyorlar ve tabi mimarlığa dair spekülasyonları da hararetlendiriyorlar." **(Kronenburg, 1998)**

Dilimize Fransızca'dan geçmiş olan "mobil" kelimesine (mobile) 15. yy.da astronomi ile ilgili metinlerde rastlanır. Kökeni Latince "mobilis" e dayanan sözcük; hareketli, hareket edebilen, yer değiştirebilen anlamındadır **(Etimonline, 2005)**. Kelime, otomobil, mobilya, mobil telefon gibi pek çok gündelik isimde yaygın biçimde karşımıza çıkar.

"Mobil" kelimesinin mimarlığın önüne gelmesi ise çeşitli bakımlardan tanımlanması ve ayrıştırılması güç, dağınık bir alan oluşturur. 'Mobil bina en basit değimiyle hareket eden binadır'**(Kronenburg, 1998)**. Ama bu 'hareket eden bina'ları tek bir potada ele almak oldukça güçtür. Bunun ilk nedeni hareketin ve hareketliliğin mimarlık ürününü çeşitli biçimlerde farklı düzeylerde ilgilendirmesinin mümkün olması. Söz konusu bir bina olduğunda pencerenin, kapıların, bir duvarın veya bina çeperlerinin tamamının hareketli olmasından, binanın kendisinin bir nesne olarak yerden bağımsız (gezici), farklı yerlere kurulup kaldırılabilir olmasına kadar pek çok hareketlilik biçimi "mobil mimarlık" başlığı altına girebilir.

Bunun diğer bir nedeni de bu bağlamda ele alındığında mimarlığın kapsamının oldukça genişlemesi ve sınırlarının silikleşmesidir. Mimarlık özellikle 20.yy.da değişimle, hızla, hareketli objelerle, söylem ve uygulama alanında geniş bir etkileşim düzeyine sahiptir. Uçak, otomobil, gemi, uzay araçları, mimarlar için esin kaynağı olurken, gelişen teknoloji, çeşitlenen yapım teknikleri ve değişen yaşantı da mimarlık ürününün yapısını değişikliğe uğratmıştır. Prefabrikasyon, asma germe, şişme veya modüler sistemler gibi teknolojilerin ve yeni malzemelerin olanakları sayesinde hareketli veya pek çok kez kurulup kaldırılabilenlerin yanında çok işlevli, esnek kullanımlı, uyarlanabilir, nitelikte pek çok bina da mobil mimarlık başlığı altında ele alınmaktadır. Dahası karavandan, seyyar sosisçiye, hazır nesnelerden

‘enstalasyon’vari yapılara mimarlığın sınırının nerede çizileceğine karar vermek kolay değildir; aynı zamanda mimarla, sanatçın veya mucidin sınırlarının da…

"Kentsel program mı mobilize oluyor, yoksa, mobil-oluş bir program haline mi geliyor? Mobilite. Seyyar (binasız) tasarımlar yüzyıllardır var; bunlar auto-mobil ve bina arasında melez bir kategoridedirler: Göçer çadırlardan geçici yapılara baş döndürücü bir çeşitliliğe sahipler. Onların uygarlığın hangi kategorisinde olduğuna tarihçiler, belki biyologların böcek yiyen bitkilerin hangi kategoride olduğuna karar veremedikleri gibi karar veremeyecekler." **(İleri, 2000)**

Bütün bu ayrıştırılması güç durumun yanında bu çalışma mimarlıkta mobilite kavramını mimarlık ürününün yerle ama yerleşik düzenle ilişkisi çerçevesinde değerlendirir. Mobil mimarlığı, bir binanın ne olduğuna dair tartışmanın (beyin fırtınasının) yapılacağı bir üst başlık ve mimarlık yapmaya dair ‘farklı’ bir duruşun; dahası ‘farklı’ bir dünya görüşünün ifadesi olarak ele alır. Bütün bölümlerde mimarlıkta hareketlilik geçicilik ve yerden bağımsızlık üzerine biçimlenen ve başlangıçta bahsedilen kaçıp gitme duygusuyla ilişkilendirilen bir mobilite fikrinin bağlayıcı ve çalışmaya bir çerçeve kazandıran varlığından söz etmek mümkündür. Yine aynı çerçeve sayesinde yapıların yerle ilişkisi üzerinden yeryüzündeki insan varlığına ve insan yaşantısına dair kimi fikirler otaya atılmış ve geliştirilmiştir.

Endüstri devrimi, kapitalizm, ‘şeyleşme’ olgusu, bunların kentsel çevrelerdeki yansımaları ve mimarlıkla ilişkisi bütün çalışmanın üstüne sinen ve ona gerilim kazandıran ana izlek olarak kendini hissettirir.

1.3 Çalışmanın Bölümleri

Çalışma uygarlığın temel aşamalarından biri sayılan, insanoğlunun yerleşik hayata geçiş sürecine bir bakış sunarak başlar. Bu süreçle birlikte insan mimarlık ve yerleşim üzerinden uygarlığa dair bazı kışkırtıcı fikirler tartışılmıştır.

Daha sonra gelen ‘Yapıların Yerle İlişkisi’ isimli bölümse bir anlamda çalışmanın gövdesini oluşturur. Bu bölümde ilkönce mimarlık söyleminde öne çıkan bir kavram olarak ‘yer’ ve onun genişletilebilir içeriğine değinilmiş ardından insanın mekandaki varlığına ve onu algılayışına ilişkin bazı fikirler ortaya konmuş,en nihayetinde insan yerleşmesinin doğası ve onun ekonomik, sosyal, kültürel varlığı üzerine kimi ilişkiler deşifre edilmeye çalışılmıştır.

‘Yersizleşme’ kavramı mimarlığın problem alanının ötesinde sosyoloji ve politikayla yakından ilişkilidir. Bu kavramın ‘kaçıp gitme’ düşüncesiyle ilişkisi ise açıktır. Dördüncü bölümde yersizleşme söylemi endüstri devriminin erken evrelerine kadar götürülen bir dizi örnekle ilişkilendirilerek anlatılır. Arkasından gelen ‘Kentsel Göçebe’ başlıklı bölüm ise bu ‘yersizleşme’ temasının devamı niteliğinde olup kapitalizmin, bireylerin kentle girdiği ilişki üzerindeki belirleyici etkisi, ortaya atılan ‘kentsel göçebe’ kavramı altında incelenir..

Çalışma, mobil mimarlık çerçevesiyle ilişki içinde olan bir dizi örneğin incelenmesinin ardından bölümlerden elde edilen düşüncelerin toparlandığı ve bütün bu mesainin sonunda varılan genel izlenimin ortaya konduğu ‘sonuçlar’ bölümüyle tamamlanır.

En nihayetinde bu çalışmayı analitik bir incelemeden ziyade mobil mimarlık üzerinden gerçekleştirilen spekülatif bir metinler topluluğu olarak ortaya koymak doğru olur. Birbirinden bağımsız ve tek başına da okunabilirlikleri olan bölümler çoğunca ucu açık biçimde bırakılır ve sonuç bölümüne kadar ayrıksı duruşlarını muhafaza ederler. Bunun yanında bölümler arasında okunabilecek birtakım bağlantılardan kurulu kendine has bir geometriden bahsetmek de yanlış olmaz.

2. YERLEŞMENİN KÖKENİNE BİR BAKIŞ

"İlk insanın ölülere saygısı -gündüz fantezilerinin ve gece düşlerinin güçlü imgeleriyle büyülenmişliğinin bir anlatımı olan bu saygı- belki de onu sabit bir toplantı yeri ve ardından sürekli bir yerleşim yeri aramaya sevkeden pratik gereksinimlerden bile daha büyük bir role sahipti. Paleolitik[1] insanın zor göçlerinin arasında sürekli konuta ilk sahip olanlar ölülerdi: bir mağara, taşlarla işaretlenmiş bir tepecik, bir toplu tümülüs.... Kent yaşamı ilk insanın en erken gömütleriyle son mezarlık, Nekropolis, arasındaki tarihsel aralıkta, uygarlıkların birbiri ardına sona ulaştığı bu aralıkta uzanır." **(Mumford, 1961)**

İnsanın ataları, 'Australopithecus' ("güneyli maymun") günümüzden 5 milyon yıl önce Afrika kıtasında ortaya çıktı. Yaşadığı çevrede bulunan tehlikelerden korunabilmek için ağaç dallarına tırmanmış, ağaçların köklerine ya da kovuklarını, kayalık bölgelerde ise tıpkı diğer bazı hayvanlar gibi mağaraları ve kaya altlarını sığınak olarak kullanmıştı. Fakat bu uzun süre içinde insan, dünyanın her yerinde, her ortamda ve iklimde yaşamını sürdürebilen tek canlı oldu. Bunun nedeni insanın güçlü bir canlı olması değil, tam tersine beden yapısının diğer canlılara göre daha yetersiz olmasıydı **(Soysal, 2000)**. Pek çok antropolog'a göre insan, evrimleşme sürecini tamamlayamamış bir tür olduğu için, erken doğum ve bireysel gelişimindeki gecikmeden ötürü hayvanlarla kıyaslandığında daha donanımsız ve doğal uyum yeteneğinden yoksun olduğu için, alet kullanmak, üretmek ve çevresini kendisine uydurmak zorunda kaldı **(Hançerlioğlu, 1977)**.

5 milyon yaşındaki ilk insansının (hominid) en önemli özelliği iki ayağı üzerinde durabiliyor olmasıdır **(Roth, 2000)**. Fakat günümüzden 40.000 yıl öncesine yani modern insana (Homo sapiens sapiens) doğru gelişen evrimini tamamlaması için anatomik ve fizyolojik bir takım değişikliklere uğramasının yanında, alet kullanması daha önemlisi alet yapması, ateşi kontrol etmeyi öğrenmesi, giysi ve barınak yapmayı akıl etmesi ve dile dayalı gelişkin bir iletişim biçimine geçmesi gerekecektir **(Maisels, 1999)**.

---

[1] Paleolitik Çağ (Eski Taş Çağı): İnsanoğlunun ilk aleti yaparak ortaya çıktığı varsayılan yaklaşık 2.5 milyon yıl öncesinden, 'yerleşik' bir düzene geçiş yaptığı yaklaşık 10.000 yıl öncesine kadar götürülen avcı-toplayıcı dönem **(Maisels, 1999)**.

Bütün bu esaslı değişimlerin yanında insanoğlunun bütün bu süre boyunca -ve uzun bir süre daha[1]- farklı düzeylerde olmakla birlikte göçebe bir hayat sürdüğünü söylemek yanlış olmaz. Önceleri iklimsel değişikliklerle ve hayvan sürülerinin peşinde yeryüzünde gezinip duran insan dağınık ve seyrek küçük topluluklar halinde yaşıyordu. Mağara ve kovukların yanında ilk insan topluluklarının en çok kullandıkları barınma biçimi, küçük çukur barınaklardan oluşan mevsimlik kamp yerleriydi. Gezgin topluluklar kamp yerlerini tek bir mevsim geçirmek için kuruyorlardı. Bu nedenle küçük çukur barınaklarını kolay elde edilebilen ve kolay taşınabilen, çamur, hayvan kemikleri ve postları, çevredeki bitki örtüsünden elde edilen dallar vb. hafif malzemelerden yapmışlardı **(Soysal, 2000).**

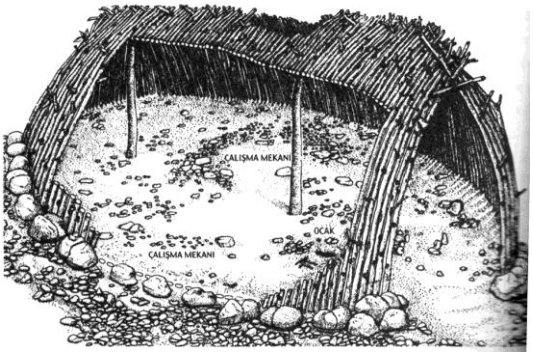
Bu barınakları yapmak için öncelikle bir çukur kazılıyordu. Bu çukur sayesinde, hem önemli ölçüde ısı yalıtımı sağlıyorlar, hem de kullanacakları çamurun toprağını elde ediyorlardı. Kalın dalların çatılması ve aralarının ince dallarla örülmesiyle sağlanan kubbe benzeri çatı çamurla sıvanıyor ve barınak tamamlanıyordu. Bu yuvarlak konutlar sadece yatıp uyumak, sert doğa koşullarından korunmak gibi sınırlı amaçlar için kullanılıyordu. Sosyal yaşamın ve her türlü işin paylaşıldığı yer, kulübelerin arasındaki ortak alanda yakılan kamp ateşinin çevresiydi.

Bu kurguya ait önemli bir örnek, 1965'te Fransız antropolog Lumley'in Nice yakınlarında, bir grup Homo erectus avcısının kamp yeri olarak kullandıkları alanı ortaya çıkarmasıyla aydınlığa kavuşmuştur: 400.000 ile 300.000 yıl önce avcılar, on yıllar boyunca her yıl, bu noktayı ziyaret etmişlerdi. *Terra Amata* ('sevgili yurt') olarak adlandırılan bu noktaya bir grup insanın her yıl dönmesi, düzenli bir avlanma çevirimini ima ediyordu. Ayrıca bu bölgede mimarlık ürünü denebilecek en eski barınağın kalıntıları ve ocaklar da ortaya çıkarıldı (Şekil 2.1). İnsanların geceleri ısınmak ve kuzeyin soğuk ikliminden korunmak için bu ocakların etrafında toplanıyorlardı. Böylece aralarında ilk toplumsal bağlar oluşmaya başlamıştı **(Roth, 2000).**

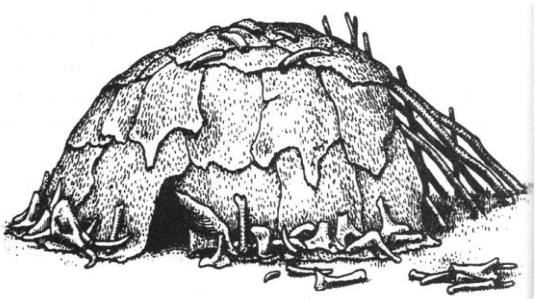
Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ortaya çıkarılan, yaklaşık 44.000 ile 12.000 yıl önceye kadar tarihlenen Homo sapiens sapiens yerleşim sitelerindeyse, açıkça tipik olan bir ev biçimine sahip olduğu görülür. Postlarla örtülmüş ağaç çerçevesiyle olasılıkla

[1] Yerleşik bir düzenin en erken izlerinin yaklaşık 10.000 yıl öncesine götürülebildiği düşünülürse Homo sapiens sapiens'in ortaya çıktığı varsayılan yaklaşık 40.000 yıl öncesiyle arada 30.000 senelik bir zaman vardır. Ayrıca günümüzde bile ilkel göçebe hayatı süren avcı toplayıcı kabileler mevcuttur.

kubbe ya da konik biçiminde olan bu evler dipte masif mamut kemikleriyle ve kafataslarıyla kuşaklanmıştır. (Şekil 2.2) Bu sitelerdeki buluntular pişmiş çamur parçalarından, mezar hediyelerine, duvar resimlerine kadar gelişkin bir sosyokültürel oluşuma işaret eder **(Roth, 2000).**

Şekil 2.1 Geçici barınak; Homo erektus. (Roth, 2000)

Şekil 2.2 Geçici barınak; Homo sapiens sapiens. (Roth, 2000)

İnsanlar yukarıda anlatılan barınakları çok kısa bir sürede kurabildikleri gibi gerektiğinde aynı çabuklukta terk edebiliyorlardı. **(Soysal, 2000).** Ta ki yeryüzündeki insan yaşantısın biçimini kökünden değiştirecek birtakım değişiklikler olana dek. Günümüzden on bin yıl öncesine kadar götürülen ve uygarlığın temel aşamalarından biri sayılan bu değişiklikler, bu uzun 'göçebe' dönemin büyük ölçüde sonunu getirmiştir. Bu kayda değer değişim süreci "Neolitik Devrim" olarak adlandırılır.

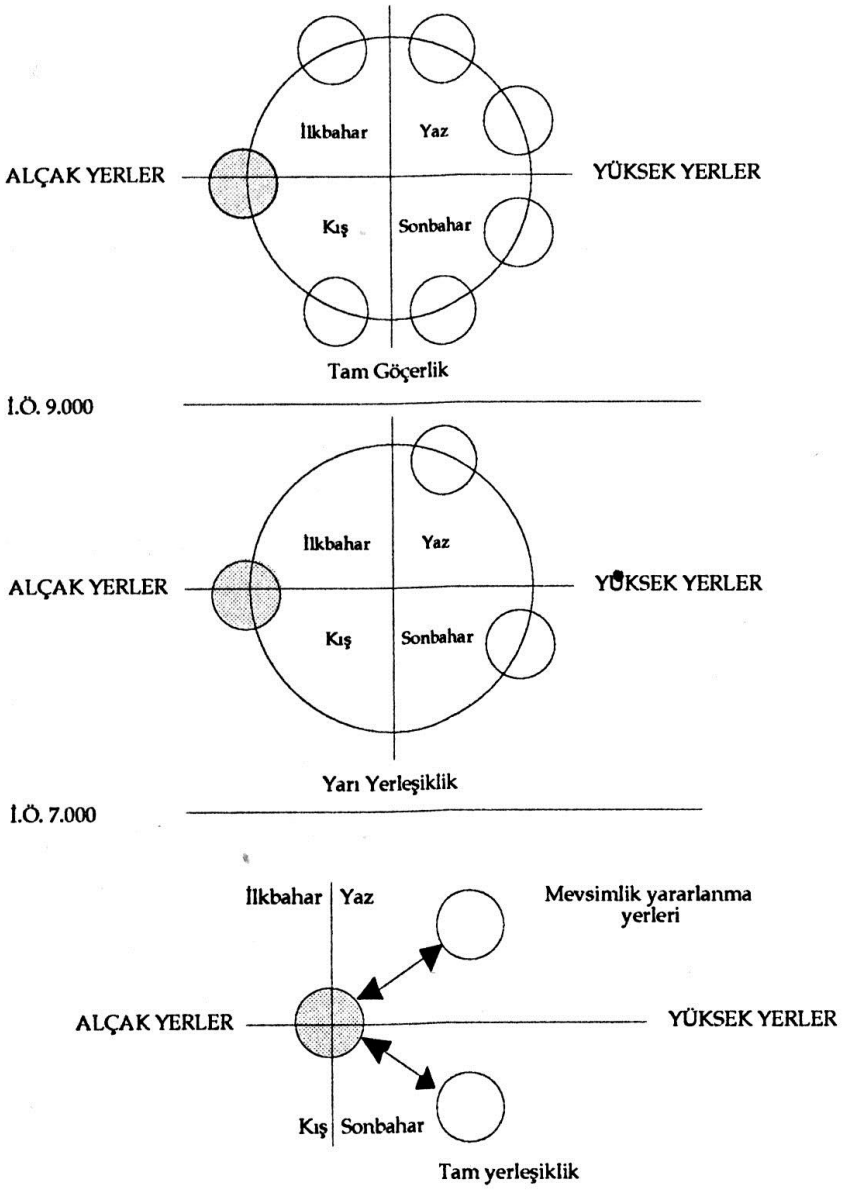
Neolitik çağ[1] insanların bazı bitkileri tarıma almasıyla ve birçok hayvanın da evcilleştirilmesiyle, avcı-toplayıcı yaşamdan, üretim ağırlıklı bir yaşama geçişle karakterize edilir. Bütün bunlarla birlikte gerçekleşen en önemli değişimse insanların göçebe hayat tarzından, yerleşik bir düzene doğru geçişidir **(Maisels, 1999).** Geçici kamp yerlerinin basit dairesel çatkılarından, dörtgen planlı evlere geçişin en önemli nedeni tarımdır:

"Neolitik 'devrim' için tek bir özellik sunmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalınsa, bu, tarımcıların, sürekli yaşanan köyleri olurdu. Köyün varlığının iki önkoşulu vardır: her mevsimde oturma olanağı sağlayacak bir mimarlık türü; ve böyle sürekli oturmayı hem olanaklı kılan hem de orayı "oturmaya değer" yapan bir geçimlik temeli." **(Maisels ,1999)**

[1] Neolitik Çağ, Cilalı Taş veya Yeni Taş Çağı olarak da kullanılır.

Toprağın işlenmesinin keşfedilmesi, çeşitli hayvanların evcilleştirilmesiyle birlikte beslenmeye giren tahıllardan yeni yiyecekler elde edilmeye başlanmıştı. Bu yiyeceklerin işlenmesi ve kurutulması gibi işlemlerin yanı sıra bunların uzun süre saklanması da yeni bir sorundu. Dolayısıyla bu gereksinimleri karşılayabilecek evler uzayıp genişleyebilen, bölümlere ayrılabilen dörtgen planlı konutlardı **(Soysal, 2000)**. Yakındoğu'nun her yerinde yuvarlak evler , dikdörtgen evlere doğru gelişme göstermişti **(Maisels, 1999)**.

Maisels (1999), ele aldığı Zargos bölgesinde toprağa yerleşme sürecini göçerliğin azalmasına yol açan koşullar bakımından şöyle kurgulamaktadır (Şekil 2.3):

Şekil 2.3 Yerleşme Süreci. (Maisels, 1999)

İlk aşamada, avcı ve toplayıcı takımları, bulundukları yerlerin özellikle belli mevsimlerle sınırlı kaynaklarından yararlanarak, yıllık döngüleri üzerinde hareket ederlerken, bir dizi kamp yeri kurarlar. Bir dizi ürün bölgesinden (niş'ten) yararlanma

sürecinde hareketleri aynı düzlem üzerinde yatay olduğu kadar, farklı yüksekliklerde dikey de olmuştur. Ancak aynı yüksekliklerdeki mevsimlik hareketlerde de, en kötü mevsimler için barınak gerekir; ve böylece, kışlarda yüksek olmayan yerler, özellikle de, bulunabildiğinde mağara sığınaklar yeğlenir. Zargos bölgesindeki Paleolitik mağaraların bazılarında hala mevsimlik oturulmaktadır.

İkinci aşamada, artık geniş bir kaynak yelpazesinden yararlanılabilip, elde edilenlerin depolanabileceği daha alçaklardaki topraklar üzerinde, yarı sürekli bir temel kamp biçimindeki yerleşmelerin sayısında belirgin bir azalış görülür. Bununla birlikte, yararlanılan geçim kaynaklarından hiçbirisi evcilleştirilmiş değildir.

Üçüncü aşama ise köylülerin yaz aylarında geçici barınaklarına gidip geldikleri bir taş yapı mevcuttur. Yaşam alanlarını değiştirme yolunda yaptıkları bu göçüşlerde, aldıkları yol ve tırmandıkları yükseklik, pek fazla değildir. Bu, yıl içinde, hem tarımsal (çiftçilik) etkinliklerini hem kırsal (sürücülük) etkinliklerini yürütmelerini olanaklı kıldığı gibi, yaşam koşullarını daha sevimli ve daha sağlıklı kılar **(Maisels, 1999).**

Flannery'nin Zargos bölgesinde köyün oluşumu hakkındaki düşüncesi, onun 15-40 dolayında kişiden oluşan avcı ve toplayıcıların dönüp dolaşıp geldikleri bir "temel" kamptan başladığı yönündedir. Bu temel kamptan sonra oluşan aşamayı Afrika'nın "kraal" tipi, çevresi çitle çevrili yapılar topluluğunun ortaya çıkışında görür. Bu tipik yapılar topluluğu hâlâ avcı ve toplayıcı grupların birçok karakteristik özelliğini korumakla birlikte 6-8 arası erkek ile 1-3 arası kadından ve onların çocuklarından oluşan bir gruptur. Her yetişkin ayrı bir kulübe tutma eğiliminde olduğu için, yapılar topluluğunun, birlikte üretilen ve birlikte tüketilen bir kollektivite oluşturduğu söylenebilir. Her bir yapılar topluluğunun insanları, genellikle bir temel emek grubu oluşturur; ve bu düzeyin altında aynı ana babadan doğmuşlar birlikte çalışma eğilimi gösterir. Yiyecek depolanan yer açık olup, buradan, yapılar topluluğunun tüm sakinlerince ortak yararlanılır **(Maisels, 1999).**

Bu tip yerleşimin yerini, daha sonra, bireysel kulübelerden farklı olarak, en az üç dört kişiyi barındıracak çoğu 20-25 m^2 dikdörtgen evlerden oluşan köyler alır. Daha erken dönemlerin ender olarak 7 metrekarelik bir taban alanına ulaşan yuvarlak kulübelerinden farklı olarak, bu büyük yapılarda hem erkeklerin hem kadınların yaptıkları işlerde kullandıkları araç takımları bulunur. Flannery, dikdörtgen yapıların üretim ve tüketim etkinliklerinin temel birimi olarak tek tek ev-halklarının doğuşunu temsil ettiklerini sanmaktadır. Üstelik "ev-halkı için depolama birimleri" denen yapıların bulunuşuna bakılırsa, bu topluluğun üyeleri, diğer topluluğunun üyelerinkiyle aynı türden zorunlu bir paylaşmaya bağlı değildirler. Bütün bu değişmeler önemli bir kurumlaşmanın belirtileridir : 'çekirdek aile' ortaya çıkmıştır.

Maisels (1999) uygarlık tarihini incelerken üç unsurun: nüfus artışları, -içinde mimarlığın da bulunduğu- teknolojik gelişmeler ve toplumsal değişmenin birbirini tetikleyerek birlikte geliştikleri düşüncesindedir. Yoğun tarım etkinliği yerleşik bir düzen getirmiş, bu düzeni örgütlü din, yazı, ticaret, toplumsal tabakalaşma vb. izleyerek günümüzün metropollerine dek uzanan kent devriminin başlangıcını oluşturmuştur. Yerleşik hayat, kültür ve tekniğin adeta birikmeye başlamasını sağlayarak uygarlık tarihinde keskin bir dönüşü de birlikte getirmiştir. İlk 'kalıcı' barınaklar sadece ilk aileye değil, uygarlığın kendisine de ev sahipliği yapmıştır.

Uygarlık genel olarak insan olmaya dair başlıbaşına olumlu bir vurgunun ifadesi olarak kullanılır. **Vercors (1998)**'a göre uygarlık,insanın hayvan atalarından ve doğadan bir kopuşunun hikayesidir. İnsanın itilerini, güdülerini bir yana bırakıp onlarla yüzleşmesi, doğadan ayrılması olağanüstü bir devrim sayılmıştır; ona göre insanı insan yapan kendini bilmesidir:

"Arslan kendi kokusunu avına duyurmamak için, yele karşı dururken, bu davranışını bilinçle tasarlamak, düşünmek, kararlaştırmak zorunda kalmamıştır; setler, arklar, bentler kuran kunduz da öyle. Doğa besbelli ki kendi kendisiyle ne yapılabileceğini öteden beri bilir. Bilmek sözü de yersiz burada. Doğa için varolmak, bilmek, yapmak, aynı şey aynı davranıştır. (...) İnsanı da en ilkel sınırında alalım, insansıdan hemen hemen ayrılmadığı aşamada. Günümüzde yaşayan Pigme cücesi onu bize canlandırabilir, çünkü hemen her alanda bazı hayvanlardan daha aşağı durumdadır: Fil kadar eğitilmeye elverişli değildir, şempanzeden daha beceriksizdir, köyler, bendler, arklar, setler kazan kunduz kadar iş gelmez elinden. Besbelli ki bu alanlarda aramamalı insanla hayvan arasındaki asıl ayrılığı. Ama Pigme hiçbir hayvanın hiçbir zaman yapamadığı bir şeyi yapar: Göğe küfürler savurur. İşte burada insanla hayvan arasında ortaklaşa bir ölçü yoktur. İnsan soyutlama gücü taşır. Çünkü göğe seslenmek için ilkönce onu kavramak gereklidir. İnsanın insansıdan ayrılıp insan olarak

meydana çıkmasını sağlayan bu soyutlama, kavram kurma yetisidir. (...) İnsanın mağara duvarına bir manda çizdiği gün insanlığın fetih günüdür!" **(Vercors 1998)**

Pigmeler **Zerzan'**ın **(2004)** da örnek olarak verdiği bir halktır. Fakat Vercors'un söylediğinin tam tersi biçimde: Orta Afrika'daki Mbuti Pigmeleri yüzlerce yıldır etraftaki köylü çiftçilerle kısmen de hükümet yetkilileri ve misyonerlerle girdikleri ilişkide bir kültürleşme süreci yaşamışlardır "gerçi" ama yine de otantik bir yaşama yönelik güdü, çağlar boyunca varlığını sürdürebilmiştir:

"Toprağın, barınmanın ve yiyeceklerin bedava olduğu, liderlerin patronların, örgütlü suçun vergilerin ve kanunların olmadığı bir yaşam tarzı düşleyin. Buna zengin ve yoksul insanların olmadığı, mutluluğun maddi varlıkların birikimi anlamına gelmediği, her şeyin paylaşıldığı bir toplumun üyesi olmanın yararlarını ekleyin." **(Zerzan, 2004)**

ABD'li anarşist ve sosyal eleştirmen John Zerzan, Antropoloji ve arkeoloji alanlarında son yirmi yıl içinde gerçekleşen köklü dönüşümlerden hareket ederek bugün "pençesinde kıvrandığımız" yabancılaşmanın kökenini, avcı-toplayıcı yaşam tarzının sona ermesinden sonra ortaya çıkan tarımla birlikte başlayan uygarlığa dayandırmaktadır. Zerzan'a göre, evcilleştirme, tarım ve uygarlık öncesi yaşam, aslında doğayla özdeşleşmenin, duygusal bilgeliğin, cinsel eşitliğin ve sağlığın hüküm sürdüğü bir yaşamdı; rahipler, krallar ve patronlar tarafından köleleştirilmeden önce, neredeyse iki buçuk milyon yıl süren bütünlüklü ve özgür bir yaşam. **(Zerzan, 2004)**

"Paleolitik çağda uzun bir zaman dilimi boyunca, teknolojide sadece birkaç küçük değişiklik meydana gelmişti.(...)"2.5 milyon yılı aşkın bir süre boyunca, taş alet kullanımında ölçülen yenilik hemen hemen sıfırdı." Tarih öncesi zekâ hakkında bildiklerimizi de hesaba kattığımızda, böylesi bir 'durgunluk' özellikle pek çok sosyal bilimcinin canını sıkmaktadır. Wymer'ın deyişiyle, 'böylesine yavaş bir ilerlemeyi kavramak bir hayli zordur.' Avcı-toplayıcı varoluşun başarısı ve hoşnutluğuyla donanmış zekânın, kayda değer bir "ilerleme" olmayışının başlıca nedeni olması bana son derece makul görünüyor. İşbölümü, evcilleşme ve sembolik kültür; besbelli ki, bunların tümü yakın zamana kadar açıkça reddedilmişti." **(Zerzan, 2004)**

Zerzan (2004) tarih boyunca yaygın olarak rastlanan; bir zamanlar zevklerin ve mükemmelliğin hüküm sürdüğü 'altın çağ' düşüncesini işte bu yerleşik hayat öncesindeki uzun döneme işaret ettiğini söyler.

Keskin dünya görüşünün güdümünde, uygarlığı bir yozlaşma olarak gören Zerzan'ın bazı temel çelişkilere düştüğü söylenebilir. Fakat üzerinde durulması gereken önemli nokta: Yüceltilen bu kopuş hikayesinin -uygarlığın- aynı zamanda insanoğlunun

kendi kurduğu ve kendini bağladığı ama sorgulanmaya açık, soyut, farazi dünyanın ifadesi olduğudur. Prehistorik mağara resmi, sanat, din, dil, sayı, para, mülkiyet, ilerleme düşüncesi ve yerleşik bir hayat bu farazi dünyanın öğeleridir. Fakat bütün bunların ötesinde, 'modern hayat' farkında olmamızı büyük ölçüde engellese de geceleyin uyuyacak güvenli bir yer problemi hala geçerliliğini korumaktadır. (Şekil 2.4)

Şekil 2.4 Uyku, Ölüm, Ev ve Mezar.

3. YAPILARIN YERLE İLİŞKİSİ

3.1 Yer Kavramı

Yer, dildeki yaygın gündelik kullanımıyla kolayca anlaşılabilir bir kavramdır. O ilkönce basitçe, ayağımızı bastığımız zemin veya binaların üstüne oturduğu toprak parçası/arazi olarak belirtilebilir. Fakat biraz üstünde düşünüldüğünde görülür ki, geniş ve zengin bir anlam boyutuna değişken bir içeriğe sahiptir. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde 'yer' in 16 farklı anlamı vardır. İçinde "yer"in geçtiği sayısız deyim ve söyleyişin yanı sıra: ev, sokak, bahçe, Sultanahmet Meydanı, İstanbul, Türkiye, vb. bütün isimlerin birer 'yer' olduğu göz önüne alınırsa, onun hayatı kavrayışımızla ilgili temel kavramlardan biri olduğu ortaya çıkar.(Şekil 3.1-3.3) Örnek olarak "Oraya gitme!" cümlesini ele alınabilir: "Oraya gitme!" denildiği zaman bir yer olarak belirtilen "ora" dan pek çok şey kastediliyor olabilir: Orada iklim şartları veya topografya elverişsiz olabilir, orada ekonomik koşullar yeterince iyi olmayabilir, orada salgın hastalık tehlikesi olabilir veya dahası bunu söyleyen kişinin oraya dair kötü anıları olabilir. Böylece yer yaşantının bütün zenginliğini ve çeşitliliğini içine alabilen bir kavram olarak karşımıza çıkar, insanların varlığı ve deneyimiyle anlamlandırılıp değerlendirilir. Bu durum onun mimarlık için bir çerçevesini oluşturmayı da güçleştirir. Yerle ilgilenirken felsefeden, antropolojiden, sosyolojiden, coğrafyadan ve diğer sosyal bilimlerden faydalanmak olasıdır hatta kaçınılmazdır.

Felsefede yer, özellikle mekan kavramı ile gölgelenerek girift ve anlaşılması güç kavramsallaştırmaların konusu olmuştur. Bu kavramlar mimarlık alanına aktarıldığında çeşitli belirsizlikler içerir. Bunun nedeni mimarlıkta araziyle yapı arasındaki ilişkilerin kavramsallık düzeyini felsefedeki kavramsallık düzeyinden farklı olmasıdır. Mimarlıktaki kavramsallık tanımlamalardan çok deneyimlere dayanmakta; felsefedeki kavramsallık ise fiziksel gerçeğin deneyiminden uzak olarak da varlığını sürdürebilmektedir **(Deviren, 2001).**

Şekil 3.1 Yer: Sokak. (Norberg-Sculz, 1988)

Şekil 3.2 Yer: Sultanahmet Meydanı.

Şekil 3.3 Yer: Taşkışla.

"Mekan"ın aksine yer soyut olmaktan çok dünyevi olguları karşılar. İlk akla gelen soyutlamalarda mekan gökyüzüyle, yer ise toprakla özdeşleşir: Çoğu din öğretisinde mekan, mutlak bir güç kaynağıdır, tanrıyla doludur, cennete ve göğe yakındır. Yer ise varlığın temel yaşamsal özellikleriyle ilişkilidir, toprağa ve dünyevi olana yakındır, mekanla zamanın saflığından ve soyutluğundan uzaktır **(Deviren, 2001).** Bütün bunlar göz önüne alındığında mimarlığın önce yerle ilgilenmesi anlamlıdır. Çünkü mimarlık da öncelikle dünyevi bir meseledir ve mekanla ilişkisi öncelikle deneyime dayanır.

Mimarlık söylemindeki çeşitli yaklaşımlarda, mekanın zaman içindeki sürekliliği ve ona kendi özel karakterini veren konumu ile karşılıklı ve yakın ilişkisi üzerine kurulu bir "yer" fikrinin ortaya atıldığı söylenebilir **(Sözer, 2002).** Yer fikrini temel alanlar mimarlık ürünlerinin anlamlı, karakterli ve ait olduğu bütünle uyumluluğunun, çevresiyle ve -daha genişletilebilir bir çerçeve oluşturan- bağlamıyla ilişkisinin

önemini vurgularlar. Bağlamsalcılık (Contextualizm), Bölgeselcilik (Regionalizm) ve Christian Norberg Schulz'un 'Genius Loci' (yerin ruhu) üzerinden geliştirdiği söylem bunlar arasında sıralanabilir **(Sözer, 2002)**. Burada önemli soru ise bu bağlamın içeriğinin nelerden meydana gelebileceği nereye kadar genişletilebileceği ve limitlerinin ne olduğu üzerinedir. Yer üzerinden söylem geliştiren bu yaklaşımların bir diğer ortak özelliği ise bunların yersizleşme ('loss of place') teşhisini ortaya koyarak işe başlamalarıdır. İleride ayrıntılarıyla işlenecek bu ifade temel olarak modern kentsel veya mimari çevrelerdeki belirli -özellikle geleneksel- niteliklerin (veya değerlerin) yokluğuna işaret etmek üzere kullanılmıştır.

3.2 İnsan ve Yer

Norberg-Schulz insanın mekan ve yerle ilişkisini tamamen insana bağlı algısal, psikolojik incelemesine önem vermiştir bu bağlamda ortaya attığı önemli bir kavram ise "varoluşsal mekan" dır. (existential space). Bu kavramı ortaya koyarken İsviçreli psikolog Jean Piaget'nin (1896-1980) çalışmalarına başvurur. Özellikle çocuk zekası ve algılaması üzerine yaptığı araştırmalarıyla bilinen Piaget, çalışmalarında herhangi bir nesneyle duygusal bir ilişkiye girmeden ve onu mekansal ve zamansal bağlama oturtmadan herhangi bir kavrayışa ulaşmanın mümkün olmadığını 'göstermiştir'. Ona göre insan kavrayışıyla ilgili temel deneyimi şöyle ifade edebiliriz: İnsan algısı için nesneler ortadan kaybolup tekrar ortaya çıksalar dahi bir sürekliliğe sahiptirler, sonuç ise her zaman "anlık algılamaların hareketli imgeleri altındaki sürekli nesnenin inşasıdır". Bu demek olur ki aslında çocuk hatırlamayı öğrenir; benzerliklerden kurulu ve belirli şeylerin belirli yerlerle ilişkilendirildiği bir dünya yaratır **(Norberg-Schulz, 1988)**.

Çocuğun dünyası egosantriktir. Lynch'in çalışmaları yetişkinler dünyasının da merkezlerden ve merkezkaç hareketinin olanaklarıyla şekillenen "bildiğimiz" bölgelerden (zone) oluştuğunu gösterir. Dahası insan, içerisi dışarısı, alt üst, önünde arkasında ve benzeri pek çok geometrik soyutlamayla daha soyut bir mekan anlayışı kurar. Egosantrik olması kişiden kişiye değiştiğini gösterir ama yine de bütün insanlar için ortak bir yapısı da vardır. Gestalt psikolojisini bu yapılara örnek olarak göstermek mümkündür; insanlar çevrelerini veya varoluşsal mekanı *a priori* olarak verilen algısal kurallar çerçevesinde düzenler. **Norberg-Schulz'**a**(1988)** göre yer kavramı gösterir ki insan mekanda rasgele bir biçimde dolaşmaz. Bütün

hareketlerimiz merkezcil (centripetal) veya merkezkaç hareketi ile ilgili (centrifugal) duyarlıkların güdümünde, egosantrik bir algılayış çerçevesinde şekillenir.

Bütün bu incelemelere dayanarak Norberg-Schulz, insanın varlığını mekansal olarak kavrayışını 'varoluşsal mekan' adı altında kurgular. Varoluşsal mekan her zaman farklı karakterdeki pek çok yerden ve gerilimi ifade eden yollardan oluşur, her zaman içerisi ve dışarısı gibi bilinen ve bilinmeyen bölgelemelerle ayrıştırılmış, gerekli hiyerarşik bir düzeni vardır. "Ayrılma" ve "geriye dönme-varma" kavramları mekanın iki bölgeye ayrıldığını gösterir: Küçük, içerisi olan ve çevreleyip dışarısı olan. Norberg-Schulz'a göre bu iki bölge yaşama alanlarının anlaşılması bakımından temel bir öneme sahiptir. İnsanın durumu, içinde bulunulan egosantrik mekanla, varoluşsal mekan arasındaki gerilimden ibarettir. Bu gerilim diğer bir deyişle "evde" veya "başka bir yerde" olmak, olarak yinelenebilir. İçinde bulunulan anlık mekanın merkezi, varoluşsal mekanın merkeziyle çakıştığında kendimizi "evde" hissederiz. Eğer öyle değilse başka bir yerde, yolda veya kaybolmuş olabiliriz **(Norberg-Schulz, 1988)**.

Norberg-Schulz (1988)'a göre mimarlık hiyerarşik yapısı sonucu farklı derecelerde özgürlük içerdiği için açık bir biçimde hareketle ve hareketli elemanlarla uzlaşır. Fakat tamamen mobil olamaz çünkü tam bir mobilite kolektif ve bireysel varoluşsal mekanın gelişmesini imkansız kılar; insan hiçbir zaman kendisini evde hissetmez. ona göre sabit bir sistemle ilişkili olmayan, benzerliklerin tekrarını bilmeyen yerden bağımsız bir dünya insan gelişimine engel olur. Piaget'den örnek veren Norberg-Schulz, mobil bir dünyanın insanı yalnız egosantrik şemalarla sınırlandıracağını bunun yanında yapılmış ve nispeten sabit bir dünyanın insan zekasını özgürleştireceğini, anlama ve hissetme kabiliyetlerini zenginleştireceğini savunur. Ona göre mobil ütopyalar gerçekçi değildir. Onları modern hayatın yükünden ve somut problemlerinden kaçmak (escapizm), ortodoks modernizmin monoton çevreleşmesine birer tepki olarak yorumlar. Ve ekler:

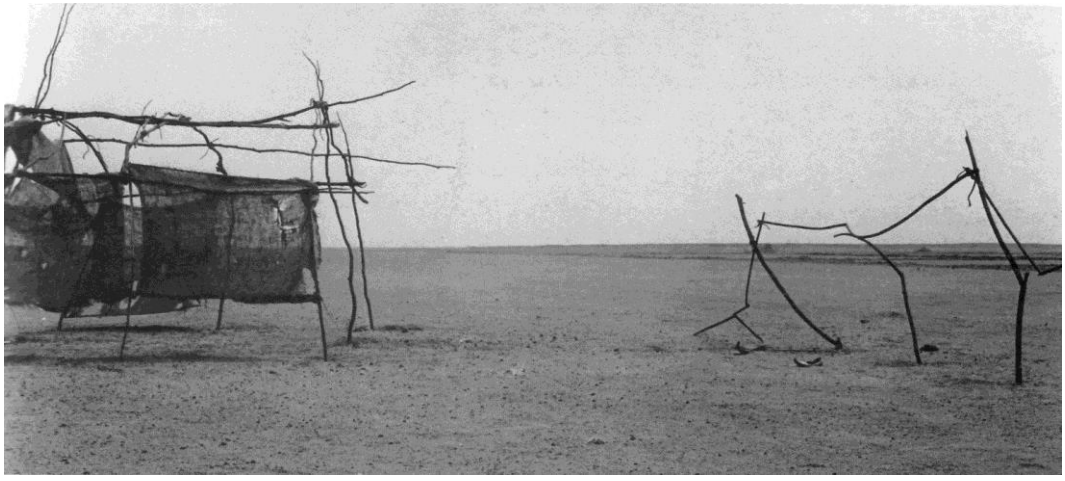
"Ev, şehir, ülke kavramları hala geçerlidir. Bunlar mekana bir yapı verir ve bu dünyanın vatandaşı olmamızı sağlar. (...) Kendimize insan diyebilmemiz için çevreden ne talep etmeliyiz? Mimarlıktan uzak mobil bir dünya mı istiyoruz, yoksa mimari bakımdan artiküle imgeleşebilen bir "yer" mi?" **(Norberg-Schulz, 1988, s. 37)**

Bu düşüncelere karşı Kronenburg 'un düşünceleri öne sürülebilir. Kronenburg'a (2002) göre çingene, Kızılderili veya bir sirk kampı; bunların hepsi aynı fiziksel

yerde de olsalar farklı "yer"ler olacaklardır. Göçebe olarak yaşayan Bedevi topluluğunun üyeleri bütün kamplarını bir yerden başka yere taşıdıkları halde kurdukları kamp, çadırların iç düzeninden, sosyal hiyerarşik düzenlemeye , liderin çadırının yerinden depo alanlarının yerleşimine kadar ve hep aynıdır. Yiyecekleri aynı kaplarda gelir ve aynı mutfak alanında pişirilir. Bu bağlamda yer sonlu belirli ve süreklidir ama coğrafi bölge sonsuz belirsiz ve geçicidir. Geçici yerleşmeler için geçici olan coğrafi yerdir. Aslında Bedeviler yerlerini kendileriyle birlikte taşırlar her seferinde yeniden kururlar.Yerlerini kurmak için aynı kara parçasına ve fiziksel çevreye ihtiyaç duymazlar. Bütün bunlar gösterir ki hareketlilik ve göçebelik yer duygusunu ve yer e bağlı olmayı dışlamaz. **(Kronenburg, 2002, s.135)**

Yerleşiklik demek insanın gece uyumak için döndüğü ve Lynch'in benzetmesiyle etrafında merkezkaç hareketiyle dolaştığı merkezin sabit olması anlamına gelir. Göçebe bir hayatsa insanın döneceği bir yerin olmaması anlamına gelmez; ama döneceği yeri -merkezini- yanında taşıdığı ve gerektiğinde toplayıp yeniden kurduğu bir yaşayışı anlatır.

3.3 Yapıların Yerle İlişkisi

Şekil 3.4 Çöl , Yer ve Yapı. (Sculz, 1980)

Yapının oluşturulması boşluğun sınırlandırılarak özel hale getirilmesi yoluyla gerçekleşmektedir. İnsanın, boşluğu sınırlandırırken kullandığı yapısal elemanlar, bu özel boşluğu biçimlendirirken, aynı zamanda ve öncelikle zemin üzerinde de özel bir yer belirlemektedir. Dolayısıyla özel bir yapı eylemi olarak mimarlık öncelikle yerle ilişkilidir. Mimarlığın asıl uğraşı olan yapı eylemi her zaman için bir 'arazi' üzerinde

gerçekleşmektedir. Arazi üzerine inşa edilen yapı toprağa oturur, hatta temelleriyle toprağa kök salar ve bir yer kaplar; tüm çevresel gerçeklerle -topografya, peyzaj, kütür, tarih, vb.- beraber yaşamaya başlar. İnşa edilen yapı yerin belleğiyle karşı karşıyadır ve kendisi de varlığıyla bu belleğin yeni bir parçasıdır **(Deviren,2001)**.

Binaların, inşa edildikleri yerde ömürlerini tamamlayacakları düşünülür ve bir kereye mahsus inşa edildikleri. Bunun sebebi , ölçekleri ve ağırlıkları bir yana, onların taşınmalarında veya tekrar kurulup kaldırılmalarındaki zorluğu ve emek 'kaybını' karşılayacak bir gerekçenin çoğu zaman olmayışıdır. İnsan yaşantısı, kurulu, 'kalıcı' ve durağan bir fiziksel çevrenin içinde gerçekleşmektedir.

'En güzel anıtlar, devamlılıklarıyla kendilerini kabul ettirirler.' der **Lefebvre (1997).** 'Kiklopik[1] bir duvar anıtsal bir güzelliğe erişir, çünkü sonsuz bir ömrü varmış gibi, zamandan kurtulmayı başarmış gibi gözükür. Anıtsallık, ölümü ve ölüm içgüdüsünü aşar. Geçicililik ve karşı konulmaz tedirginlik hissinin vurgusu, kendini en çok anıt mezarlarda gösterir.' **(Lefebvre, 1997)**

İnsanoğlunun yaptığı bütün objeler içinde binalar en ağır ve en devamlılığı olanlarıdır **(Kronenburg, 1998).** Ama biraz düşünüldüğünde bu devamlılığın ne kadar göreli olduğu fark edilebilir: Ayasofya henüz 1400 yaşına varmış değildir; ortaçağ insanının 40 yıllık bir ortalama ömrü olduğu düşünülürse uzun bir süre sayılabilir. Roma'daki Pantheon Tapınağı, yaklaşık 2000 yaşındadır; Karnak'taki Ammon Tapınağı ise 4000 yıl öncesine tarihlenmektedir. Fakat yine de bu kadar uzun bir yaşama sahip pek fazla örnek göstermek mümkün değildir. Eğer çevremizde 100 yaşını geçen binaları sayarsak büyük rakamlara ama geniş toplam bina stokuna kıyasla yine de çok küçük bir yüzdeye ulaşırız: sadece yüzde yarıma. Günümüzde bir betonarme yapının iyimser ömrünün bile 100 seneye ulaşmayacağını unutmamak gerekir **(Kronenburg, 1998)**. Bütün binalar insanoğlunun dünyadaki varlığıyla tutarlı bir biçimde sonlu ve geçicidir. İnsanlığın tarihi düşünülürse yapı stoğunun tamamına yakını henüz dün yapılmış ve yarın yok olacaktır. Ama insan yaşantısı ve yerleşikliği devam etmektedir. Bu durum binaların yerle ilişkisi ile ilgili iki önemli olguyu akla getirir: harabe ve moloz! (Şekil 3.5) Kentler 'bitimsiz' bir yapım yıkım döngüsü içerisinde kendini yenilemekte, değişmekte, genişlemektedir.

[1] Kiklopik duvar, büyük taşlarla kuru olarak örülen ve ismini Yunan mitolojisindeki devler olan Kiklop'lardan alan duvar biçimidir.

Şekil 3.5 Harabe ve Moloz : Bitirilememiş Bir Otel, Brezilya. (Moorey, 2004)

"Bir yapıyı, bir yere ait kılan ne vardır?"sorusuna pek çok yanıt vermek mümkün olabilir. Yerel malzemenin, yerel bilgi birikiminin, iklim ve topografya gibi yerel koşulların yapıyı şekillendirmesiyle, özellikle geleneksel ve endüstri öncesi mimarlık ürünlerinde bu aidiyet ilişkisi kendini kuvvetli bir biçimde hissettirir. Öyle ki bu ilişki sadece fiziksel olmanın ötesinde sembollerle ve anlamlarla da kurulu organik hatta mistik bir birliktelik olarak da ortaya konmuştur.

Şekil 3.6 Yunan Tapınağı: Parthenon. (Schulz, 1988)

Scully'ye göre tüm antik Yunan dini mimarisi bir tanrının veya tanrı gruplarının karakterini belirli bir yerde arar. Bu yerin kendisi kutsaldır ve üzerine tapınak inşa edilmeden önce, doğal bir güç olarak tanınan tanrıyı bütünüyle içerir. Tapınağın inşa edilmesiyle onun imajını kendi içinde barındırır; tanrının varlığını ve onun karakterini içeren yapının anıtsallığıyla anlam ikiye katlanır; hem doğadaki tanrıyla hem de tanrının insan tarafından tasavvur edilmesiyle. Böylece, kutsal yerin biçimsel elemanlarından ilki tapınağın içinde oturduğu özel kutsal peyzaj, ikincisi de bu peyzajın içinde yer alan yapılardır **(Deviren, 2001)**. (Şekil 3.6)

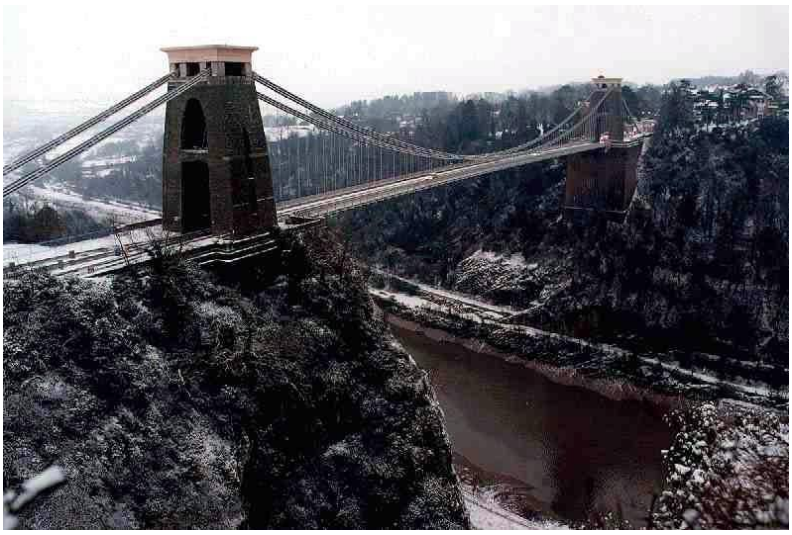
Yunan Tapınağını örnek veren bir diğer önemli düşünürse, Alman filozof Heidegger'dir. (1889-1976) Heidegger esas olarak mimarlık üstüne yazmamış olmasına rağmen fikirleri mimarlık alanında da önemsenmiş ve etkili olmuştur. O bir

yapının çevresiyle ilişkisinin bir birliktelikten öte, bir varetme/ortaya koyma ilişkisi olduğunu öne sürerek bu ilişkiyi yüceltir . **(Heidegger, 1997)**

Heidegger, (1997) sanat yapıtının bir temsiliyet olarak görülemeyeceğini belirtir. Ona göre sanat yapıtı gerçekliğin bir parçasını ifşa eder; bir şeyleri açığa çıkarır. Benzer olarak dil de varlıkları ilk kez isimlendirerek onları ifşa eder. 'Şey'ler ilk kez isimlendirildiklerinde, 'oldukları şey' olarak idrak edilmeye başlar. Daha önce geçici fenomenlerdir, fakat dil onları 'tutar'; dünya dil sayesinde açılımlanır. Ona göre 'oluş' un ana yeri dildir.

Heidegger, mimarlığı da aynı şekilde ele alır; onun, sanat ve dil gibi gerçekliği açığa çıkardığını ve onu muhafaza ettiğini söyler. Ona göre tapınak, ilkönce tanrıyı ortaya koyar. İkinci olarak doğum, ölüm, zafer yenilgi, süreklilik ve geçicilik; insanların kaderini şekillendiren ne varsa bir araya toplar. Ve son olarak dünyadaki bütün 'şey' leri görünür kılar: taş, deniz, hava, bitkileri , hayvanları ve hatta gün ışığını. Özetle tapınak dünyayı açılımlar ve dünyayı yeryüzünde tekrar kurar. Heidegger şunu dört kez tekrarlar. Tapınak bu yaptıklarını orada durarak yapar. Tapınak başka bir yerde durmaz orada durur. **(Heidegger, 1997).**

Verdiği diğer örnek ise köprüdür. Ona göre köprü, yeryüzünü nehrin etrafında iki kara parçası olarak bir araya getirir; fakat o sadece onları birbirine bağlamaz ama onlar ancak köprünün nehri geçmesiyle birer 'yaka' olarak ortaya çıkar. Köprü böylece, o yerin unsurlarının ne olduklarını ortaya koyar: "İnsan hayatı yeryüzünde gerçekleşmektedir ve köprü bunun manifestosudur." **(Heidegger, 1997)** (Şekil 3.7)

Şekil 3.7 Köprü: İnsanoğlunun yeryüzündeki manifestosu. (Trekmania, 2005)

Heidegger'in 'insan yapısı' ve yer ilişkisini neredeyse kutsal bir birliktelik olarak ele aldığı yukarıdaki fikirlerini okurken onun Nazizm'le olan yakın ilişkisini akıldan uzak tutmamak gerekir. Yukarıdaki fikirleri Nazi'lerle ilişkilendirmek pekala mümkündür; toprak, kan ve gözyaşıyla **(Tanju, 2006)**.

Heidegger'in deyişiyle köprü insanoğlunun dünya üzerinde bir manifestosudur, mimarlık ise Durumcular'ın deyişiyle 'hakim sistemin kendini yeryüzüne yazdığı' pratiktir **(Sönmez, 2004)**.

"Bir an için mimarların ve mimarlığın mekanını, bu mekan hakkında ne söylendiğini önemsemeden ve eklemeden düşünelim. Mimarın kendisinden önce, daha büyük bütünlerden kesilen bir parça mekana sahip olduğunu düşünmek kolaydır. O, bu mekan porsiyonunu 'verilmiş' olarak alır ve kendi tat zevkine, teknik kabiliyetine, fikirlerine ve tercihlerine göre çalışır. Kısaca, kendi ödevini alır ve tam bir özgürlük içinde ilgilenir. Ancak, aslında olan bu değildir. Mimara belki yatırımcılar, belki de devlet- tarafından verilen mekan, kendisinin kesinlikle iyi tanımadığı, fakat belli bir ilişkisinin olduğu hesaplardan etkilenmektedir. Bu mekan hakkında hiçbirşey masum değildir; birtakım taktiklerin ve stratejilerin cevabıdır; o, basitçe, üretimin baskın modunun mekanıdır ve burjuvazi tarafından hükmedilen kapitalizmin mekanıdır." **(Lefebvre, 1997)**.[1]

Bir arazi parçasına tutunmamış bir binanın yapımına büyük paralar yatırma fikri oldukça nadir bir düşüncedir. Binalar genellikle yatırım olarak algılanır, ve değerleri kapital kazanımıyla ölçülür **(Kronenburg, 2002)**. Dolayısıyla binaların yerle kurduğu bir diğer önemli ilişki mülkiyet ilişkisidir. Mimarlık ürünü, yani bina, arazi üzerinde bir yer kaplar. Binanın sahibi, binanın kapladığı toprak/dünya parçasının da sahibi olur.

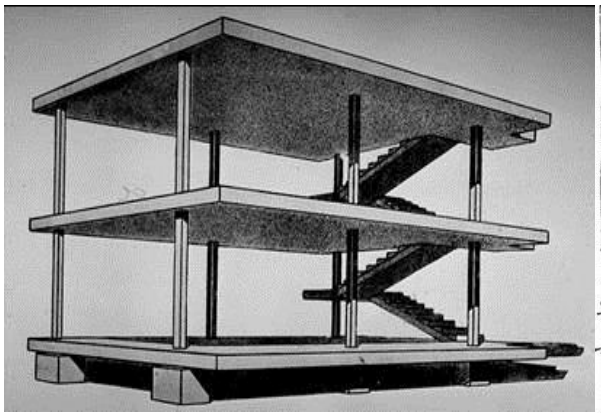
Toprak, kıt bir doğal kaynaktır ve en değerli üretim faktörlerinden biridir. Toprağın kıt olması, yeniden üretilemiyor olması ile bağlantılıdır. Bu nedenledir ki, "toprak mülkiyeti hakkı" kavramı, tarih boyunca mutlak rant ve spekülasyonun önemli kaynağı olagelmiştir. Mülkiyet hakkının niteliğinin tam olarak ne olduğu hakkında karşıt görüşler bulunmaktadır. Justinianus zamanından beri mülkiyet hakkı, emlakin mutlak olarak ve hiçbir sınırlama olmaksızın tasarruf edilmesi ve kullanılması şeklinde anlaşılmıştır. Kimi Ortodoks Marksistlere göre, özel mülkiyet 'hırsızlık' olarak değerlendirilmelidir. Kimilerine göre ise, *"La propriété, c'est l'envol pour la prospérité"* (Mülkiyet, refaha doğru kanat açmaktır.) Toprak mülkiyeti ve dolayısıyla yapılaşma, özel çıkarlar ve kamu yararı arasındaki çatışmanın odağında yer alan önemli bir konudur **(Keleş, 2005)**.

[1] Alıntı **Deviren (2001)** çevirisinden aktarılmıştır.

Kapitalizmi ister olumlu ister olumsuz vurguyla ele alalım, endüstrileşme, gelişen teknoloji ve hızlanan üretim tüketim çeviriminin de etkisiyle insanın mekanla ilişkisinin (mekandaki varoluş biçiminin) değiştiği, yapıların belirli bir yere ait niteliklerinin zayıfladığı, daha hafif, geçici, kısa ömürlü bir hal aldığı söylenebilir.

"Genel-geçer bir bakışla önemli olarak kabul edilen mimarlık ürünleri esasen inşa edildikleri yerin dışında herhangi bir yerde olabilirlerdi. Çünkü aslında herhangi bir binanın yeri o binanı yapıldığı dönemin ekonomik ve sosyal koşullarının rastlantısallığı içinde belirlenir." **(Kronenburg, 2002)**

21. yy., yapıların yerle ilişkisinin de yeniden tarif edildiği pek çok öneriye ve tasarıma ev sahipliği yapmıştır. Le Corbusier'in Domino Evi (1914) fikrinden Buckminster Fuller'ın Dymaxion Evi'ne (1941-46)veya Achigram'ın meşhur (yürüyen vb.) kent, tasarımlarına, köşe taşı sayılabilecek fikirleri çoğaltmak mümkündür.

Şekil 3.8 Domino Evi, Le Corbusier. 1914 (Corbusier, 2001)

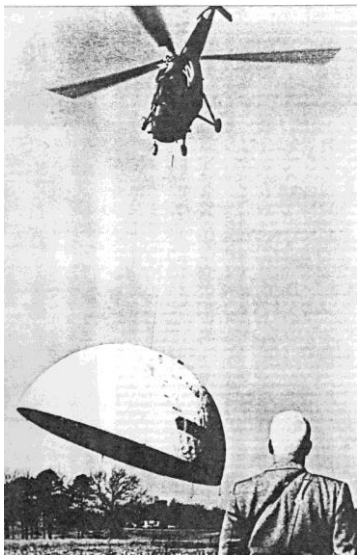
Şekil 3.9 Domino Evi İç Görünüş, Le Corbusier, 1914 (Corbusier, 2001)

Bu tasarımlar aynı zamanda birer dünya görüşünün de yansımasıdır. Söz gelimi Le Corbusier, serbest plan ve seri üretim fikrinin ifadesi olan Domino Evi'ni anlatırken, konutun artık 'asırlara meydan okuduğunu gösteren ve ihtişamıyla zenginliğin sergilendiği kalın duvarlı bir nesne' olmaktan çıkacağını da eklemeyi ihmal etmez. Konut, 'aile ve soy inanışının geçmişten beri sofuca yeşertildiği bir nesne olmaktan kurtulacak, bundan böyle toprağa temelleriyle derinlemesine kök salmasına, "dayanıklı" malzemelerle yapılmasına gerek kalmayacaktır'. **(Corbusier, 2001, s. 247)** (Şekil 3.8, 3.9)

Fuller'ın (1895-1983) Dymaxion Evi ise mimar, plancı, yerel politikacı ve bürokrat tiranlığına katlanmak zorunda kalan şahsi konutu özgürleştirmek için araziye teneke kutular içinde havadan getirilecek, yığınsal olarak üretilen ve fiyatı bir aile otomobilini geçmeyen prefabrike bir barınak önerisidir. Dymaxion sakini, yalnızca 24 saat içinde (inşaat alanına taşıma süresi), sahtekarlık, bencillik, sömürü, politika ve merkezi idareyi bertaraf edebilecektir **(Sönmez, 2004).** (Şekil 3.10, 3.11)

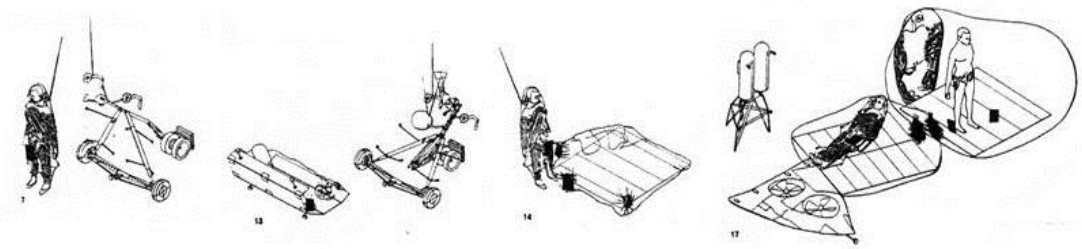
Şekil 3.10 Dymaxion Evi, Buckminster Fuller, 1941-46 (Mau, 2004)

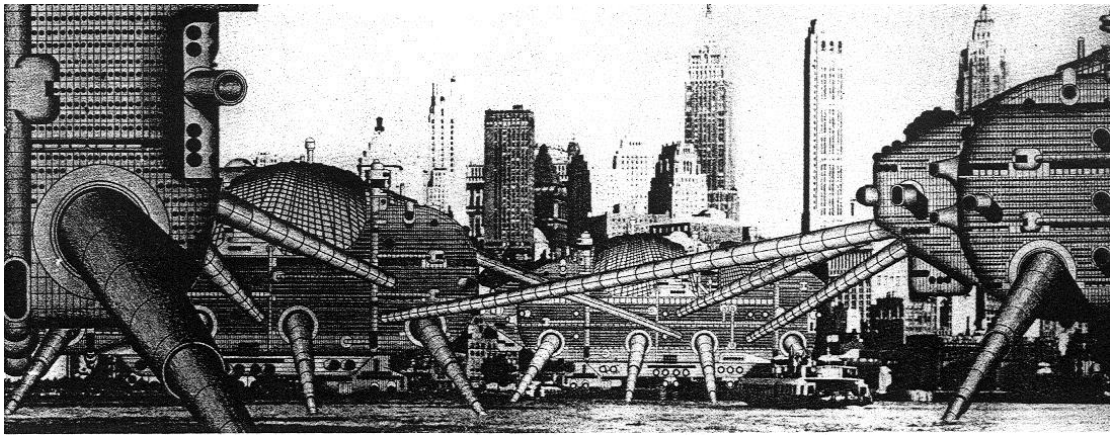
Şekil 3.11 B. Fuller ve Helikopterle taşınan geodezik yapı, 1954. (Kronnenburg, 2002)

Uygulanması düşünülemeyecek pek çok Archigram tasarımının durumlarıysa yukarıdakilerden kısmen farklıdır. 2. Dünya savaşı, makinelerin savaşın ölçeğini değiştirdiği ve yeni icatların tam anlamıyla kullanıldığı ilk savaştır. Uçaklar, denizaltı, radar, V2 roketleri ve atom bombası… Teknoloji, savaşı yeryüzünden alıp gökyüzüne ve denizin derinliklerine taşımıştır. Gelecekte Archigram'ın üyeleri olacak kişilerse savaş sırasında 'kısa yeşil şortlarının içinde dolaşan küçük İngiliz çocuklarıdırlar'. Bu önemlidir, çünkü sadece İngiliz çocukları savaş makinelerini bu 'yakınlıkla' sevebilirlerdi; çünkü cumartesi sabahı haber sinemasından nakledilen imajlardaki savaşın teknolojik makineleri, onlar için sadece iyi, masum ve özgürleştirici birer kahramandı. Heidegger'in Nazi'lerini alt ederken bu kahramanlara Fransız vatandaşlarının gülücükleri ve hoş geldiniz çiçekleri eşlik ediyordu **(Jacobs, 2004)**.

Muhtemel çocukluk ‘anı’larını etkisiyle mimarlığı teknolojiye adapte etmeyi amaçlayan Archigram grubu, deneysel tasarımlarıyla pop kültürünün ve apolitik bir tavrın da temsilcisi olmuştur. Yürüyen Kent ve Suitaloon gibi bir çeşit göçmenlik kurgulanan, yerden bağımsız, otonom ve hızla adapte edilebilir tasarımları genel olarak burjuva toplumunun değerleri ve eğlence/tüketim kültürüyle birlikte okunur.(Şekil 3.12, 3.13)

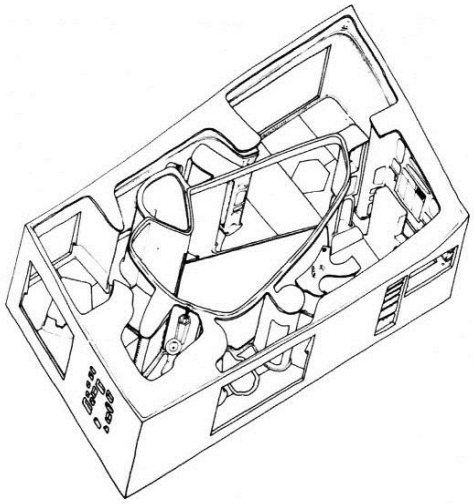
Şekil 3.12 Göçebe Yaşam Kiti: Suitaloon, Michael Webb. (Sönmez, 2004)

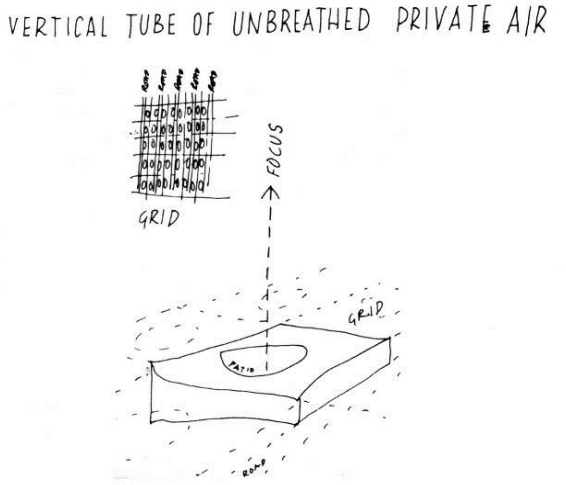
Şekil 3.13 Yürüyen Kent, Ron Herron-Archigram. 1964 (Sönmez, 2004)

Akın’a **(2005)** göre Archigram ’ın Yürüyen Kentler’i atom savaşının değil modernizmin ve kapitalizmin yok ettiği öznenin yıkıntıları üzerinde dolaşır. Onlar ütopyayı pazarlamak için savaştan başka bir malzemenin kalmadığı bir dünyaya aittir.

Akın, yukarıdaki eleştiriyi getirdiği yazısında Le Corbusier’in ve Smithson’ların (Alison ve Peter Smithson) tasarımlarını karşılaştırmalı bir biçimde tartışır ve Smithson’ların 1956 tarihli ‘Geleceğin Evi’ tasarımından bahseder. (Şekil 3.14-3.16)

Şekil 3.14 'Geleceğin Evi' 1956, Aksonometrik. (Akın, 2005)

Şekil 3.15 'Geleceğin Evi' 1956, Yerleşim. (Akın, 2005)

Şekil 3.16 'Geleceğin Evi' 1956, İç Görünüm. (Akın, 2005)

Simithson'lar bir otomobil başyapıtı dedikleri Cadillac'ın Amerikan dergilerindeki parlak reklamlarını biriktirdikleri gibi bu evi de fetiş teknoloji nesneleriyle tıka basa doldurmuşlardır. Dışarıya, kapı dışında açıklığı bulunmayan bu evin tek seferde dökülmüş izlenimi veren eğrisel yüzeyleri ayrıca bir otomobil karoserini andırır. Ana rahmi gibi sarmalayan bu dar evin tek lüksünü oluşturan avlusu ise Smithson'ların değimiyle 'solunmamış özel hava' için bir depodur. Havanın arıtılması soğuk savaş yıllarının atom bombası fobisi nedeniyle Smithson'ların tasarımında özel önem taşımaktadır. Archigram'ın yürüyen Kent'ine benzer biçimde bu evin şekillenmesinde de savaş teması etkili olmuştur; evin radyasyona karşı korunmuş olması atom savaşı fobisi olan müşteriyi elde etmek için bir araçtır

sadece. Bu ev yollardan müteşekkil bir ızgara örüntüsünün içine sırt sırta ve yan yana dizilecektir; bu yerleşim biçimi ise savaş olsun olmasın zaten bir mezarlığın parsel bölünmesini çağrıştırmaktadır **(Akın, 2005)**. (Şekil 3.15)

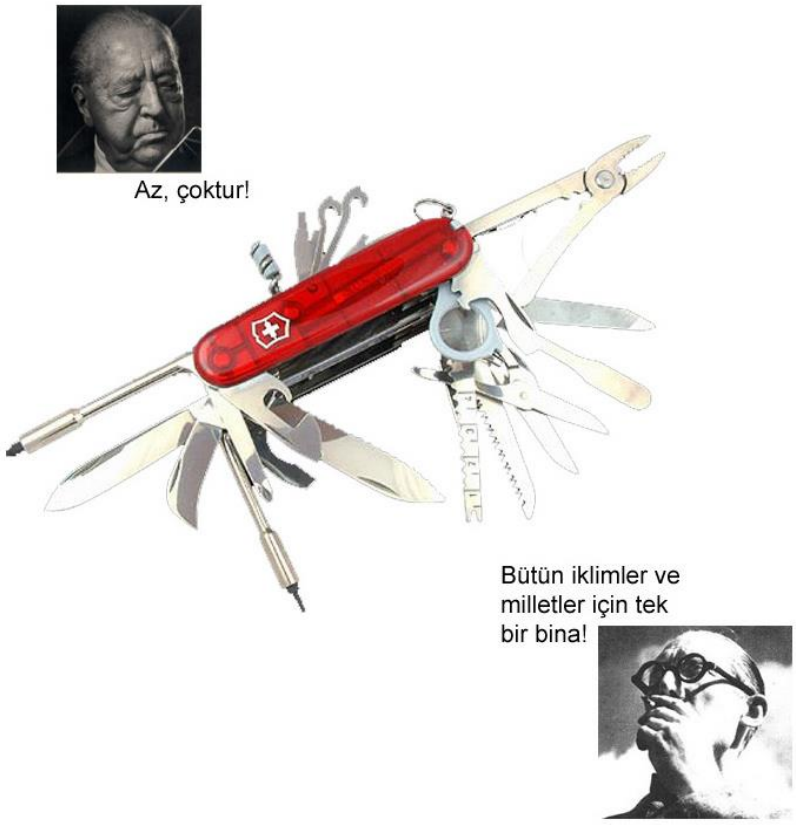
Bütün olumsuz vurgularının yanında Akın'ın Smithsonlar'ın ve Archigram'ın tasarımları üzerinden yaptığı değerlendirme basitçe ifade edilebilecek bir başka düşünceyi akla getirir:

"Mimarlık insanoğlunun doğal gereksinimi olan korunma içgüdüsüyle ortaya çıkmış olmalıdır." **(Kuban, 1990)** (Şekil 3.17)

Şekil 3.17 Korunma/Barınma içgüdüsü.

İnsanın kendisini çevresine karşı korunmuş donatılmış ve güvenli hissetme ihtiyacı yukarıdaki bütün örneklerde kendini hissettirdiği gibi, bu tür bir ihtiyacın mimarlık yapmanın doğasına ilişkin olduğunu söylemek de yanlış olmaz. Dahası bu hissi yukarıda bahsedilen teknoloji tutkusu ve hatta 'meta fetişizmi'yle ilişkilendirmek de mümkündür. (Şekil 3.18)

Şekil 3.18 Çevreye karşı donanımlı olma içgüdüsü

Yukarıda bahsedilen düşünceler ve verilen örneklerle yapıların yeryüzündeki varlığı ve yerleşme şekli ile insanoğlunun varlığı ve yaşantısı arasındaki kimi ilişkiler deşifre edilmeye çalışılmıştır. Tüm amaç, insan hayatının gerçekleştiği yapay fiziksel çevrenin niye 'böyle' olduğunu anlamaya çalışmak, dahası başka türlü nasıl olabilir, sorusunu akla getirmektir. Bu soru üzerine kafa yorarken zorunlu biçimde ideoloji ve politikadan, insan doğasına kadar farklı konulara değinmek ve farklı alanlarda gezinmek gerekir. Çünkü insan yerleşiminin nasıl olacağını düşünmek insan yaşantısının nasıl olacağı üzerine düşünmek anlamına da gelir. Çünkü :"Mimarlık hayatın biçim halini almış şeklidir" **(Wright, 2005)**

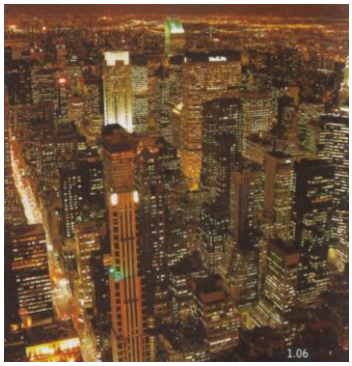
Günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık yarısı şehirlerde yaşamakta ve bu oran gittikçe artmaktadır **(Mau, 2004).** Eğer 6.4 milyarı geçen[1] dünya nüfusunun hepsi kendi 70 m² 'lik müstakil evinde yaşasaydı konut yerleşimi için yaklaşık 448.000 km² 'lik alana ihtiyaç olurdu. Bu alan dünyanın 126.909.000 km² 'lik yaşanabilir karalarının sadece 0.35% ine tekabül eder ve şaşırtıcı biçimde az gözükebilir. Bu hesabı ortalama kentsel yerleşim katsayısına göre yaparsak (1acre ≈ 4040 m²/ 3

[1] Mart 2006 itibariyle dünya nüfusu 6.5 milyarı geçmiştir.

konut olarak alınmıştır) bu oran 6.8% e çıkar. Bütün bu hesaplara otoyolları, tarım alanlarını, şehir merkezlerini ve bütün bunlar için gerekli altyapıyı da eklemek gerektiğini düşünürsek korkutucu seviyelere ulaşırız. **Mau (2004)** bu hesapları kentsel yoğunlaşmanın gerekliliğini göstermek üzere kullanır ve dikey gelişmenin dünyadaki yaşamın sürdürülebilirliği için gerekliliğini vurgular. (Şekil 3.19-3.24)

Şekil 3.19 Chicago, 1511 kişi/km². (Mau, 2004)

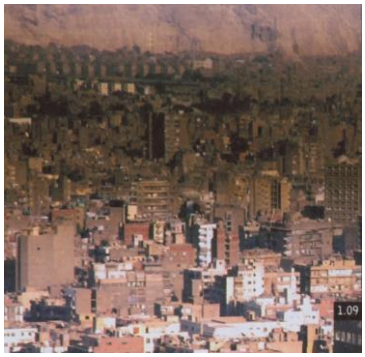
Şekil 3.20 New York, 1728 kişi/km² (Mau, 2004)

Şekil 3.21 Tokyo, 5934 kişi/km². (Mau, 2004)

Şekil 3.22 Sao Paulo, 8378 kişi/km². (Mau, 2004)

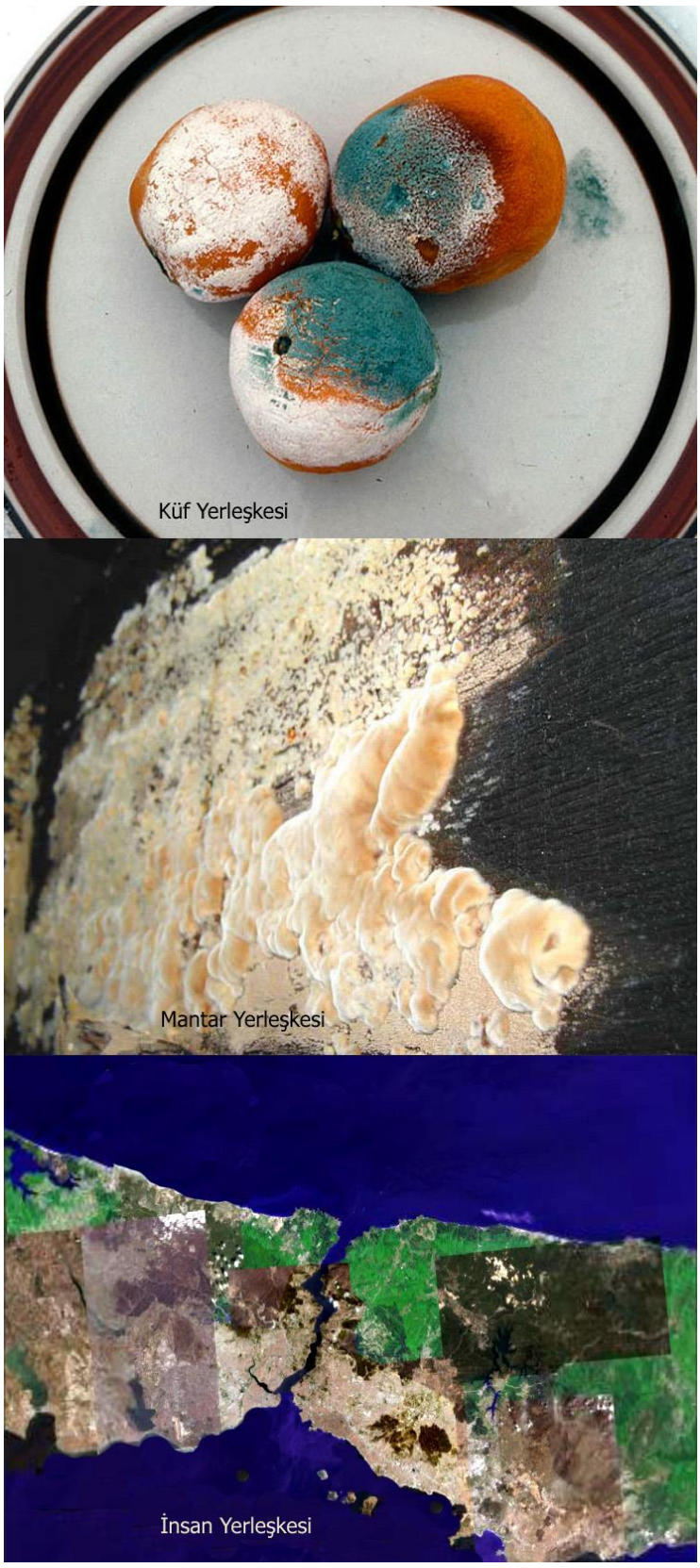
Şekil 3.23 Kahire, 25.325 kişi/km². (Mau, 2004)

Şekil 3.24 HongKong, 49.581 kişi/km². (Mau, 2004)

Peki şehir ve şehir yaşamı giderek yoğunlaşan yapısıyla gelecekte nasıl bir hal alacak? Bilim kurgu yazarı Arthur C. Clarke'a göre keşifler ve icatlar tarihinden öğrendiğimiz tek şey varsa o da geleceğe dair yapılan en cüretkar kehanetlerin bile uzun –ve pek çok zaman da kısa- vadede gülünç derecede muhafazakar kaldıklarıdır **(Mau, 2004, s. 65)**. Yeryüzüne artan bir hızla yayılan ve ona sıkı sıkıya tutunan insan yerleşiminin en temelde barınma içgüdüsüyle ilişkili varlığı, kimileri tarafından kutsallaştırılacak kadar önemsenmiştir. İnsan yapısının çoğu zaman insan ömrünü aşan varlığı bu dünya üzerinde bir iz bırakmak isteğiyle birleşerek ona ayrı bir anlam kazandırır. Fakat iz bırakmak kadar iz bırakmamanın da insanca bir tutum olabileceğini akıldan uzak tutmamak gerekir. Her şeyin ötesinde gelecekte

insanoğlunun yeryüzünü belki de terk etmek zorunda kalacağını düşünmek, çok da cüretkar bir kehanet sayılmaz. (Şekil 3.25)

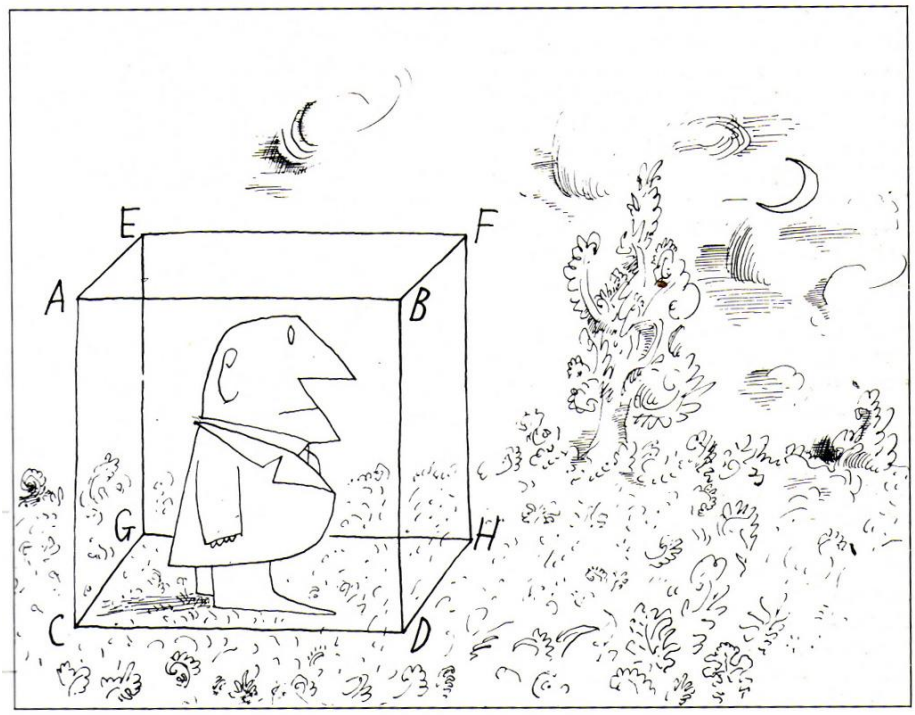

Şekil 3.25 Yapıların Yerle İlişkisi.

4. YERSİZLEŞME

Norberg-Schulz (1988), modern dünyanın derinden hissettiği bir krizden bahseder. Ona göre artık insanlık çevresiyle anlamlı bir bütünsellik kuramamakta ve bu dünyaya ve kendine yabancılaşmaktadır. Doğal çevre kirlenmenin ve sömürünün kurbanı olmuş insan ise sadece bir nesne olarak (human material) ele alınmıştır. Norberg-Schulz geçmişte insan yaşamının "şey"lerle ve "yer"lerle kurduğu ilişkinin içtenliğinden , bütün zorluklar ve adaletsizliklere rağmen insanlarda bir aidiyet ve kimlik duygusu bulunduğundan bahseder.

'Kriz', bilgilerimizin, analitik metotların ve teknolojinin günden güne geliştiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bilimsel yaklaşım dünyayı bir kaynak, bir veri kümesi, insanı da bir ihtiyaçlar bireşimi olarak görmüş ve varoluşu anlamdan arındırmıştır. (Şekil 4.1) Modern insan dünyasız ve kimliksiz kaldığı gibi birliktelik ve katılım duygusunu kaybetmiştir. Varoluş anlamdan yoksun bir biçimde deneyimlenir ve insan anlamlı bir bütünlüğe ait olmadığı için artık evsizdir **(Norberg-Schulz, 1988).**

Şekil 4.1 Somut bir dünyada soyutlama. (Norberg-Schulz, 1988)

Ona göre insanoğlunun en temel ihtiyacı varlığını anlamlı olarak deneyimlemesidir, mimarlığın görevi ise anlamlı 'yer'ler yaratmaktır. Mimarlığa, "yer"e gerekli içeriği kaldırabilecek, üretebilecek, karşılayabilecek bir biçim vermek görevini yükleyen Norberg-Schulz, böyle bir içeriğin ne olabileceğini anlatmak için Kafka'nın bir şiirine başvurur. Daha sonra, günümüz şehrinin artık şairlere sadece bir 'kaçıp' gitme duygusu ilham edebildiğinden çünkü yaşam için yeterli olanak sağlamadığından yakınır **(Norberg-Schulz, 1988)**.

"Yer'in kaybı" (The Loss of Place) başlıklı yazısında II. Dünya Savaşı'nın ardından yeniden inşa edilen yerleşmelerin karakterden yoksun monoton yapısından şikayet eder. Eski yerleşimlerin heyecanından, zenginliğinden yoksun olan bu yapılaşma, soyut matematik bir bağlamda, arazisinden ve kentsel bağlamından uzak bir 'hiçbiryer'de inşa edilmektedir **(Norberg-Schulz, 1980)**. Park benzeri bir mekanda serbestçe yerleştirilmiş binalardan müteşekkil, bir kuşatma ve yoğunluğa sahip olmayan bu yerleşimleri yer duygusu veremediklerini söyler. (Şekil 4.2) O, 'modernizmin monoton çevreleşmesine' şifa olarak 'yerin ruhu'nu (genius logi) yakalamaya yönelik, geleneksel/otanatik değerlerin ön planda olduğu bir takım romantik görüşleri öne sürer.

II. Dünya Savaşı gibi travmatik bir deneyimin ardından büyük bir hızla yeniden inşa edilmiş kentsel çevreleri, yüzlerce yıllık tarihi çevrelerle karşılaştırmayı makul bir tutum saymak kolay değildir. Le Corbusier'in iyi niyetini teslim eder gerçi, ama yerden şişerek (blown up house) çıkmış gibi duran bu binalar modernistler'in 'yer' kavramını anlamadıklarını göstermektedir. Ve işte, aslında tek sorun da budur sanki.(!) (Şekil 4.3)

Şekil 4.2 Yersizlik: Rusya'da bir banliyö. (Norberg-Schulz, 1980)

Şekil 4.3 "Hepsi Le Corbusier'in suçu!" (Moorey, 1999)

Norberg-Schulz'un görüşlerine yakın olarak **Alexander (2002)** da 20. yy.'a bütün çevreyi ve 'düzeni' bilimle açıklayabileceğimiz yanılsamasının hakim olduğunu söyler. Ona göre bir yaprağın, güzel bir çaydanlığın veya Mozart'ın bir senfonisinin bizi etkileyen harmonisini kartezyen düşünceyle mekanik bir şekilde açıklamak veya göstermek mümkün değildir. Bu düşünce biçimi bina sanatında tahrip edici bir etki yaratmıştır.

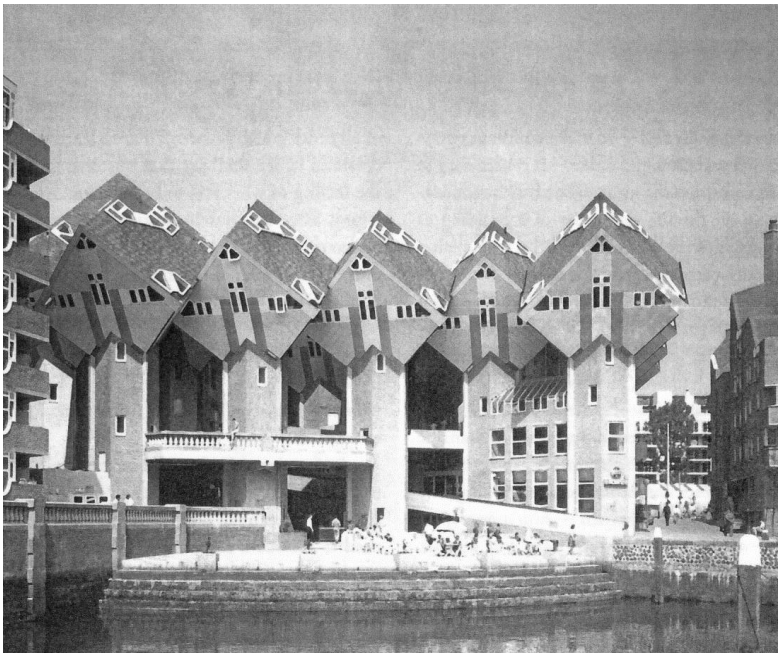
Örnek olarak, kendisine içi su dolu yağ varillerinden yapılacak -böylece etkin bir ısı yalıtımı sağlayacak- bir bina önerisiyle gelen bir mimarı gösterir: Önerilen bina birçok yönden "absürd"dür; çirkin, inşa etmesi güç ve yanına yaklaşmak istenmeyecek kadar iticidir. Fakat fikir sahibine anlamlı görünmektedir çünkü o sadece etkin bir ısı yalıtımıyla ilgilenmektedir, tek bir amacı tek bir değeri en üstün tutmaktadır.

Bu örneklerine Micheal Graves'in Neoklasik, Palladyen cephesini, (Şekil 4.4) 'başka bir mimarın' Rotterdam'daki tek taraflı kristalvari formel yaklaşımını (Şekil 4.5)

Buckminster Fuller'ın hafif strüktür idealini hatta Le Corbusier'in şehri, konut, rekreasyon, ulaşım, çalışma bölgeleri olarak dört bölüme ayırışını da ekler. Ona göre bu 'tutturmacı' anlayış biçimi binaların ve yerleşimlerin gerçek değilmiş, yokmuş gibi gözükmelerine sebep olmaktadır **(Alexander, 2002 s.21)**.

Şekil 4.4 Graves'in Palladyen Cephesi. (Alexander, 2002)

Şekil 4.5 'Kristalvari' Rotterdam Ofisleri. (Alexander, 2002)

Norberg-Schulz ve Alexander'ın söylemleri, mimari, kentsel çevrelerin problemlerine ve bunların içindeki yaşama, özellikle mimarlık ekseninden bakan, romantik yaklaşımlar olarak karşımıza çıkar. İkisi de çareyi bu dünyanın şiirsel ve imgesel kavrayışında görür; Ama bu kavrayışın yitimine neden olan koşulların daha kapsamlı ve derin bir araştırmasına girişmezler.

Yersizleşme olgusu çerçevesinde ele alınabilecek popüler kavramlardan bir tanesi de antropolog Marc Augé'nin 'yok-yer' (non- lieu / non-place) kavramıdır. Norberg-Schulz'dan ve Alexander'dan farklı olarak Augé, mekan üzerinden yaptığı bu okumayı mimarlığın problem alanının içinde temellendirmez; kapitalizm'le ilişkilendirir.

Ona göre "yer" in üç önemli özelliği; ilişkisel, tarihsel ve kimlikli olmaktır. Aynı içeriklerden yoksun olan yapılı çevre ise 'yok-yer'dir. 'Süpermodernite' olarak adlandırdığı günümüz koşullarının şekillendirdiği global dünya, yerler değil

dolaşımın ve tüketimin hakim olduğu "yok-yer"ler üretmektir. Bu 'Yok-yer'ler mevcut "yer"lerle bütünleşmeyip ayrıksı durur; bu mekanlarla duygusal bağlantı kurulmaz. Havayolu, demiryolu, karayolu ve bunların üstünde giden taşıtlar ve onlara ait istasyonlar, hava meydanları, garlar, oteller, süpermarketler, büyük alışveriş merkezleri, büyük eğlence parkları, internet kafeler yok-yerler olarak karşımıza çıkar **(Sözer, 2002)**. (Şekil 4.6-4.9)

Şekil 4.6 Yok Yer : Ankara Migros Alışveriş Merkezi ve 3 katlı Otopark Alanı. (Teber, 2004)

Şekil 4.7 Yok-Yer : İstanbul Metrosu. (Cuevas, 2006)

Şekil 4. 8 Yok-Yer : İstanbul Metrosu. (Cuevas, 2006)

Şekil 4. 9 Yok-Yer : İstanbul Metrosu. (Cuevas, 2006)

"Bu gibi alanlar küreselleşme ile birlikte imaj değiştiren kentin tanımlayıcı ve simgeleyici kamu mekanları haline dönüşmektedir. Bu değişim geleneksel kamu mekanlarının çöküşü ile yakından ilişkilidir. Yeni dünya kenti, geçmişi olmayan, katmansız, tabakasız, film stüdyosu gibi, sathî, sonsuz yıkım ve yeniden yapım süreci içinde görülmektedir. Bu kentte sokaklar ölgün, kamusal alanlar araç, otoyollar ve hız lehine boşaltılmıştır. Kamusal alan televizyon, medya ve iletişim aygıtları ile yer değiştirerek yok olmaktadır. İnsanlar bakıp, görüntüyü, imgeyi satın almaktadırlar. Mekan somut, katı bir şey olmaktan çıkmakta, pasif olarak belirli bir uzaklıktan bakılan, ancak doğrudan yaşanmayan bir olgu haline gelmektedir. Büyük iş ve alışveriş merkezlerinde giderek farkına varılan gerçek budur. Kentin bu gelişimi insani değildir." **(Teber, 2004)**

Mekanla ilgili gerçekleşen bu değişimlerin ve birlikte gelişen söylemlerin benzerlerine endüstri devriminin erken evrelerinden beri rastlamak mümkündür. 19. yy'ın ilk yarısında İngiltere'de, nüfusu ölçü tanımaz biçimde artan ve hızla gelişen sanayi kentlerinin çarpıcı dönüşümüne bakılabilir.

Alman şair Heine 1828'de Londra'ya geldiğinde aşağıdaki izlenimlere kapılmaktadır:

"Şu yeryüzünün afallamış kişiye gösterebileceği en olağanüstü şeyi gördüm ben, gördüm ve hala şaşkınım. Evlerden kurulu bir taşlaşmış orman var aklımda hep; ve evlerin arasında da, bütün bir tutkular yelpazesini sergileyen, umutsuz bir acelecilikle canlanmış insan yüzlerinin oluşturduğu o azgın ırmak var...Nesnelerin bu arınmış ciddiliği, bu mekanik hareket, bu aynı sevinç içindeki sıkıntı havası, bu abartılmış Londra öldürüyor fantaziyi ve insanın yüreğini yaralıyor (...) Büyük saraylar göreceğimi sanıyordum, kulübelerden başka bir şey görmedim. Ama bana işte o olağanüstü izlenimi veren de bu kulübelerin tıpatıp benzerliği ve hesaba sığmaz sayısı oldu zaten." **(Heine, 1880)**

Şekil 4.10 Londra'da 19 yy. 'yasa' -by law- inşaatları,. (Benevolo, 1981)

Şekil 4.11 Londra'da 19 yy. 'yasa' -by law- inşaatları 19 yy. (Benevolo, 1981)

O dönemin kentine çalışmak üzere gelenlerin çoğu sanayi işçisi olmaktadır. Bunların ücretleri ve emek koşulları gibi konutları da sadece ve sadece liberal girişime bağlıdır ve yaşayabilmek için zorunlu minimum'a indirgenmiştir. "Yeter ki yıkılmasınlar" (hiç değilse bir süre ayakta dursunlar), kendileri ev yapamayanları barındırsınlar. Hiç kimse bunların güvenle oturulabilir yada sağlığa elverişli olup olmadığını, güneş ve hava alıp almadığını yada tıka basa insanla dolup taşıp taşmadığını aklının ucundan bile geçirmiyordu. Sıvı ve katı dışkıların akıtılabilmesi için gerekli donanım yokluğunun yanında, yaya ve araba trafiği, çocukların oynaması, evcil hayvan yetiştirimi, vs. gibi konut dışındaki işler daracık geçitlerde yapılmak zorundaydı. Bulaşıcı hastalıkların yayılması ve akıl almaz sefalet manzaralarının oluşması kaçınılmazdı **(Benevolo, 1981)**.

Bütün bu durum karşısında bir zorunluluk olarak ortaya çıkan Toplum Sağlığı Yasaları kent hayatının bütün boyutlarını ilgilendiren karmaşık bir önlemler ve

düzenlemeler dizisine dönüşerek, modern kentçiliğin de başlangıcını oluşturmaktadır. İlk yasalar, sağlık bakımından en ciddi eksiklik ve bozuklukları tedavide gerçekten işe yaramışlardır[1]. Fakat "Toplum Sağlığı Yasaları" işçi mahallelerindeki sokakların tekdüze ve boğuntu verici hale gelmesi, ayrıca 19. yüzyılın ikinci yarısı boyunca kurulan bir çok mahallenin adeta mekanik bir görünüme bürünmesine de neden olmuştur **(Benevolo, 1981)**. Ortaya çıkmış olan bu mekanların da bir çeşit yok-yer deneyimi yaşattığı söylenebilir. (Şekil 4.10, 4.11).

"Ah, sevgili çocuğum, eski Paris'i yitirmekteyiz, asıl gerçek Paris'i! Dar, sağlıksız, yetersiz bir kentti evet yitirdiğimiz; ama rengarenk, dep değişik, sevimli mi sevimli, anılarla dopdolu, bizim boyumuza göre inşa edilmiş ve o minnacıklığı içinde kullanışlı bir kentti! İki adımlık gezintileriniz vardı o kentte, ustaca derlenip toparlanmış tiyatrolarımız vardı; küçücük devrimler yapardık kendi aramızda: Bütün herşey ciciydi! -Bir yorgunluk değil, bir sevinç kaynağıydı yayan yürümek. Sokaklarda gezinmek, tembellikle etkinlik arasında tamamıyla Paris'e özgü bir uzlaşım yaratmıştı! Bugünse en ufak bir alışveriş yürüyüşü kilometrelerce yol anlamına geliyor! ! Kadınların kaldırım taşı yokluğundan ! seke seke yürüyemedikleri için inceliksiz bir şekilde geçip gittikleri o çamur deryası şose ve o bitip tükenmek bilmeyen kaldırım da cabası!(...) Bir kent olmaktan çıktı Paris, bir gar haline girdi! (...) Ben de alkışlıyorum, bak... alkışlıyor ve bir yandan da yüce Tanrı dünyayı yaratırken bu eşsiz kentçilik anlayışına kapılıp bütün ağaçları tek, bütün yıldızları da çift sıra halinde yaratmadığı için şükrediyorum…" **(Benevolo, 1981, s.170)**

Yukarıdaki metin ise Haussmann'ın meşhur Paris 'yıkımlarına' atıfta bulunan 1860 tarihli bir piyesten alınmıştır . 1852 yılında imparatorluğunu ilan eden tutucu sağın göreve getirdiği Paris valisi, kentin merkezine yeni caddeler açıp, ortaçağdan kalma kent göbeğini tamamen yıktırmıştır. Ağaçlarla sınırlandırılmış kentsel perspektifler

---

[1] Bütün açık zorunluluklarına ve işe yararlılıklarına karşın yasalar eleştirilerle de karşılaşmışlardı. Özel mülkiyetin sınırlandırılmasından korkan liberaller, tutucular, yeni düzenlemenin çıkarlarına dokunduğu ev ve arsa sahipleri yasaları eleştirmişlerdir. 13 Mayıs 1848 tarihli sayısında "Economist" dergisi Toplum Sağlığı Yasaları'nın hakkındaki görüşleri ilgi çekicidir: Dergi *Public Health Act'* in hak ettiği cinsten bir muhalefetle karşılanmamış oluşuna üzülmekle kalmayıp yasanın, "sütunlarımızı handiyse onur kırıcı bir sözcükler listesiyle kirletmeksizin sıralayamayacağımız" (lağımlar, çöp ve pislikler, vs.) çok sayıda madde içerdiğini öne sürerek ayrıntılara inmek tenezzülünde bile bulunmamaktaydı. Şunları da yazıyordu ayrıca: "Doğanın bize yönelttiği birer uyarıdır acı ve kötülük; ortadan kaldırılamaz bunlar; ve filantropik (insansever) kurumların (hayır kurumlarının) bunları, konularını ve ereklerini bulup keşfetmeden önce yasalar yoluyla yeryüzünden silip atma doğrultusundaki fiyakalı girişimleri iyilikten çok kötülük getirmiştir daima." **(Benevolo, 1981)**

veren geniş bulvarlar açmış, yeni su kemerleri ve kentte her sene peydah olan kolera salgınlarını engellemek üzere kapsamlı altyapı çalışmalarını uygulamaya koymuştur. Kentin ortaçağdan kalma (bazıları barikatlarla kaplı olan) ve isyanların çoğunun patlak verdiği dar sokaklarının yerine geniş düz caddeler açmasının önemli sebeplerinden biriyse askeri birliklerin harekatına olanak sağlayarak gelecekteki devrimlerin işini zorlaştırmaktır **(Roth, 2000)**. Farklı bağlamları ve değişik koşulları olsa da Paris'teki bu düzenlemelere gösterilen o yukarıdaki tepkinin romantik tonunu Norberg-Schulz'un yersizleşme söylemine benzetmek haksızlık olmaz.

Benzer okumaları kullanım nesnelerinin üretim süreçleri üzerinden yapmak da mümkün, zira 19. yy. sanayileşmenin getirdiği 'şeyleşme' sürecine direnme niteliğindeki çıkışlarla da karakterize edilebilir. Sanayi dallarınca seri halinde üretilen günlük kullanım nesneleri dönemin sanatçılarının denetiminden çıkmış ve hemen daima salt ticaret ereğiyle davranan, çoğu zaman da alabildiğine kültürsüz olan 'ikinci sınıf' bir tasarlayıcının etkisi altına bırakılmış bulunmaktadır. Kendilerini Sanatçı kabul eden ve geleneksel kültürün temsilcisi sayanlar ise, etkinliklerini üretimin gittikçe daha sınırlı bir alanına yöneltmekte, günlük kullanıma en az bağlı kalan ve dolayısıyla de saf sanat olarak kabul edilebilecek olan nesneler üretmeğe koyularak, sanayinin getirdiği şeyleşme sürecine bir şekilde direnişe geçmişlerdir.

İngiltere'de dökme demirin (özellikle bezeme yapmak konusunda) el işçiliğine göre kolaylığına ve ucuzluğuna değinen bir yazarını, o dönemin önemli ismlerinden John Ruskin azarlarcasına şöyle cevaplamaktadır:

"Aslında sahip olmadığı bir değere, bir pahaya ve bir kıvama sahip olduğunu iddia ettiği bir şeyi kullanmaktasın. Suiistimaldir bu, adiliktir, utanmazlıktır, yüzsüzlüktür, ayıptır ve günahtır. Kaldır at onu, ortadan yok et hemen; onun yokluğunun izi kalsın duvarda çok daha iyi; bedelini ödemedin onun. hiç bir işine yaramaz, ihtiyacın yok ona!" **(Ruskin, 1849)**

Makineleşmeye karşı direnen, sorunu sanat ve sanayi arasındaki ayrılık olarak ortaya koyanlar, bu ikisini birleştirmeye çalışan bir topyekun sanat (Gesamtkunswerk) düsturu içinde çeşitli çözümler ortaya koymaya çalışmışlardır. 'Arts and Crafts sergilerinin ve yüzyıl başı 'Art Nouveau yani 'yeni sanat' (veya *Style 1900*), hatta daha sonra Bauhaus da sanat ve hayatı birleştirme yönündeki girişimlerin temsilcileri arasında sıralanabilir.

"Yüzyıl sonları hep başka yüzyılları çağrıştır", der **Foster (2004)** ona göre 2000 yılı da bu açıdan istisna değildir. Günümüzde disiplinler arası sınırların silindiği, nesnelere küçük özneler muamelesi edildiği bir toyekun tasarım çağında bir '*style 2000'*[1] çağında yaşadığımızın adını koyar "Tasarım ve Suç" adlı kitabında. Loos'un meşhur "Bezeme ve Suç" makalesine gönderme yapmaktadır.

Foster, Loos'un 1900 yılında Art Nouveau tasarımcısını "her nesneye sanat" katmakla görevlendiren "zavallı bir zengin"in hikâyesini anlattığı, hayli keskin, alegorik bir yazıyı ele alarak fikirlerini açar:

"Her oda, kendi içinde tamamlanmış bir renk senfonisi oluşturuyordu. Duvarlar, duvar kaplamaları, mobilyalar,bütün malzemeler büyük bir sanatkârlıkla ahenk içine sokulmuştu. Her eşyanın kendine özgü bir yeri vardı ve mükemmel birleşimler halinde diğer eşyalarla bütünleşiyordu. Mimar hiçbir şeyi atlamamıştı. Kül tablalarını, çatal bıçak takımlarını, elektrik düğmelerini her şeyi kendisi yapmıştı." **(Loos, 1900)**

Foster'a göre bu *Gesamtkunstwerk,* (topyekun sanat) mimarlığı sanatla ve zanaatla birleştirmekten öte bir iş yapar; özne ile nesneyi birbiri içine getirir: "Her süste, her formda, her çivide mal sahibinin bireyselliği dışa vurulur." Art Nouveau tasarımcısı için mükemmellik budur: "İşte tamamlandın!" diye haykırır sevinçle mal sahibine. Ama mal sahibi pek emin değildir: Bu tamamlanmışlık onun "takatini keser". Art Nouveau iç mekânı, modern hayatın gerginliği karşısında bir sığınak oluşturmak yerine, o gerginliğin başka bir ifadesi olur: "Mutlu adam birden derin bir kedere gark oldu. [...] Hayatın gelecekte sunacağı bütün imkânlardan yoksun bırakılmış, bir şeyler için çabalamaktan, gelişmekten ve arzulamaktan men edilmişti. İnsanın ölü gibi yaşamayı öğrenmesi bu olsa gerek, diye düşündü. Gerçekten de bitmişti. Tamamlanmıştı!" .

Art Nouveau tasarımcısına göre bu tamamlanmışlık sanat ile hayatı yeniden birleştirir; Loos'a göre sınırların bertaraf edildiğine işaret eden bu zafer, aslında bir felakettir. Foster ise konuyu şu şekilde günümüze bağlar: "Art Nouveau'nun, Bauhaus'un ve daha birçok hareketin değişik yollarla üstlendiği, sanat ile hayatı yeniden birleştirme yönündeki kadim proje nihayetinde hayata geçirilmiştir ama, avangardın özgürleştirici emelleri doğrultusunda değil, 'kültür endüstrisi'nin amansız buyrukları doğrultusunda. 'İşte sanat ile hayatın çarpık uzlaşmasının günümüzdeki en temel formu, tasarımdır. Tasarım, mükemmele yakın bir üretim-

[1] '*Style 2000'* ismi *'Style 1900' olarak anılan Art* Nouveau' ya bir göndermedir.

tüketim çeviriminin yardakçısı olmuştur hem de başka hiçbir şeye hareket alanı bırakmadan.' **(Foster, 2004)**

5. KENTSEL GÖÇEBE

"Göçebe illaki yer değiştiren biri değildir: Bazı yolculuklar olduğu yerde (in-situ) gerçekleşir, yoğunluk içinde. Tarihsel olarak da göçebelerin, göçmenler gibi yer değiştirenlerden olması gerekmez. Aksine, yer değiştirmedikleri gibi, hep aynı yerde kalıp, yerleşik insanların kodlarından sürekli kaçınmışlardır." **(Deleuze, 2004)**

Toffler (1974) "Yerler: yeni göçebeler" (Places: new nomads) adlı yazısına Wall Street' deki uluslararası bir yüksek yöneticinin hızlı hareketli yaşamını, rutin ama uzun seyahatlerini anlatarak başlar. Bu kişi üç yıldır rutin olarak ofisinden 29 kat aşağıya inip kalabalık caddelerde 10 dakikalık bir yürüyüşün ardından varılan pistten helikopterle hava alanına ulaşır. Bir saat on dakikalık bir uçak yolculuğundan sonra yarım saatlik bir sürüşle onu eve götürecek olan otomobile biner. Haftanın dört gününü Manhattan da otel odalarında geçiren bu kişi her sene yaklaşık 80.000 km. yol kat etmektedir. Bir başka yönetici ise 26 senede 28 kez ev değiştirmiştir ve ailesi yerleşmek yerine nerdeyse 'kamp yaptıklarını' hissetmektedir.

Amerika kıtası boyunca satranç taşı gibi oradan oraya hareket eden idareci kesim dikkat çekici hale gelmiş olmalıdır ki Amerikalı bir psikolog, büyük bir para tasarrufu yapmayı sağlayacak olan 'Modüler Aile' fikrini ortaya atmıştır. Bu fikre göre idareci sadece evini değil ailesini de ardında bırakacaktır. Şirketi bu idareciye gittiği yerde karakterine ve geride bıraktığı ailesine uygun yeni bir aile ayarlayacak ve yönetici, ailelere 'plug-in' şekilde hayatını sürdürecektir. Henüz kimsenin bu öneriyi ciddiye almadığını belirtmek gerek **(Toffler, 1974)**.

Toffler bu aşırı örneklerin aslında (1974 yılı için bile) çok da aşırı olmadığını belirterek onları çoğaltır. Ona göre insanların yeryüzündeki bu hareketliliği 'süper-endüstri' çağının karakteristik özelliklerinden biridir. Tersine endüstri öncesinin insanları donuk bir biçimde aynı yere bağlı olarak yaşamışlardır **(Toffler, 1974).** Le Corbusier'in aşağıdaki tasviri bu değişimin daha sonra da afallatıcı şekilde devam ettiğini açık biçimde gösterir:

"Derken 1 Ekim geldi. Akşam üstü saat altıda, Champs-Elysées'de, her şey ansızın çılgına döndü. O boşluktan sonra, trafik bütün hışmıyla yeniden akmaya başladı. Ardından bu kargaşa her gün biraz daha arttı. Dışarıya çıkıyorsun ve kapıdan adımını attığın anda, herhangi bir geçiş aşaması

olmaksızın ölümle yüz yüzesin: otomobiller büyük bir hızla geçiyor. Yirmi yıl önce öğrenciydim. O zamanlar yol bize aitti; ortasında şarkı söyler, tartışırdık... atlı otobüs yavaşça yanımızdan geçerdi.

1 Ekim 1924 günü Champs Elysees'de bu olayı, üç aylık tatil boyunca gücü kesilen bu yeni oluşumun - trafiğin - azametle yeniden dirilişini seyrettik. Otomobiller, otomobiller, hız, hız!" **(Le Corbusier, 1925)**

Atlı otobüsün yavaşça geçtiği yayalara ait olan bulvar 1924 te modern kentin sakinlerini kendi kurallarına ve hıza uymaya zorlar. Bulvardaki yayaların Baudelaire'in zamanından kalma modern birincil karşılaşmaları otomobilin ortaya çıkışıyla çökmeye başlamış; şehrin hayat ritmi ise büyük ölçüde değişmiştir.

Yayanın durumu işin bir boyutudur; diğer boyutu ise otomobilin içinde olanlar tarafından yaşanır. Hareket halinde olmak çevreyi algılama biçimimizi büyük ölçüde belirler. Augé'ye göre yolcunun mekanında, kişiyle içinden geçip gittiği yerler arasında, kişinin onları bir yer olarak algılamasını engelleyen bir uzaklaşma vardır. Aynı zamanda pek çok yerde olmak (hareket halinde olmak) o yerlerin hiçbirini tam anlamıyla deneyimleyememek ve bir anlamda hiçbirinde tam anlamıyla olamamak anlamına gelir. Augé bu durumu, ortaya attığı yok-yer (non-lieu) kavramının esas deneyimi olarak tanımlar **(Sözer, 2002).**

"Anayoldan geçen arabaları seyrediyorum bir süre. Bunlarda bir yalnızlık var. Yalnızlık değil -daha kötüsü. Hiçbir şey. Tıpkı, benzincinin depoyu doldururkenki yüz ifadesi gibi. Hiçbir şey. (...)

Arabaların şoförlerinde de bir şeyler var. Aynı benzinci gibi, kendilerine özgü bir trans halinde tam karşıya bakıp duruyorlar. Hepsi sanki cenaze alayındaymış gibi görünüyorlar. Bir kez içlerinden biri bize küçük bir bakış atıp sonra başka yere bakıyor ifadesizce; sanki kendi işini düşünüyormuş, sanki bize baktığını fark etmemizden ötürü utanmış gibi.

Otomobiller kent içi trafikte hep sabit bir maksimum hızda giderler; sanki bir yere varmak istiyorlarmış gibi, sanki o an orası, geçip gitmesi gereken bir yermiş gibi. Araba kullananlar nerede olduklarını değil de nerede olmak istediklerini düşünüyormuş gibidirler." **(Pirsig, 2005)**

Augé'nin fikirleri Pirsig'in tespitiyle birleştiği zaman daha da anlamlı hale gelir. İnsanlar evden işe, işten, alışverişe, alışverişten eğlenceye vb. güzergahlarda giderek büyüyen hızlarda ve artan mesafelerde hareket edip dururlar.[1] Çok sayıda işlevinin yanında şehir insanların 'yolda' oldukları yerdir.

[1] Hatta bu durumla ilgili bir "seyahat süresinin korunumu" yasasının ortaya çıktığı söylenmektedir: Gelişmekte olan ülkeler ve Batı ülkeleri arasında fark olmaksızın tüm dünyada, insanlar günde 1.1 saatlerini ulaşıma harcamaktadırlar. Daha hızlı seyahat mümkün oldukça bu hız daha büyük mesafelerin kat edilmesi şeklinde dönüşmektedir **(Boer, 2002).**

Fakat hızla karakterize edilen kent yaşamı insanları çevrelerine karşı duyarsızlaştıran bir 'trans' halinin ve birbirlerinin gözlerine bakmaktan çekinen bir ruh durumunun içine sürükler. Bu hızı sadece fiziksel bir nicelik olarak düşünmemek gerekir; zira yukarıdaki tespitleri yaparken Pirsig de ülkeyi boydan boya katettiği bir motosiklet yolculuğunun içindedir. Hareketin ve hareketliliğin mahiyeti önemlidir: Bu hızın, kapitalizmin modern veya -Augé tarafından modernizmin sonraki safhası olarak yakın zamanları da iyi tarif ettiği düşünülen deyişle- 'supermodern' kente verdiği hayat ritminin hızı olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Kapitalist ekonomik düzenin tarihine bakıldığında, toplumsal hayatın ve insan yaşamlarının bu güçler tarafından daha önce tarihte görülmemiş bir hız ve ölçekte değiştirildiği, maddi yaşamın sürekli bir altüst oluşlar şeklinde yaşandığı görülür. Bu sonu gelmeyen değişimlerin altında yatan neden, modernleşmenin ve kapitalist ekonominin kendilerine özgü iç dinamikleridir. Sürekli üretim, üretim araçlarının yenilenmesi, yeni üretim biçimlerinin bulunması, yeni pazarlar bulma ve yayılma zorunluluğu kapitalist ekonomiye devamlı gelişmek, genişlemek yönünde bir dinamizm kazandırmaktadır **(Yırtıcı, 2003)**.

Sadece üretim ve insan ilişkileri değil, her ölçek ve nitelikteki mekansal yapılanma bu sarsıcı dönüşümden etkilenir. Modernleşmenin ve kapitalizmin dinamikleri sürekli olarak insan yaşam ortamlarını yeniden tarif eder; eski, bildik yaşam ortamlarının yerini yeni yaşam alanları alır. Son iki yüzyıl içindeki değişimlerle, daha önce kırsal alanlarda yaşayan ve görece kentin önemli olmadığı bir dünyadan, gelişmiş ülkelerde %90'lara varan, dünya genelinde ise insan nüfusunun yarısının kentlerde yaşadığı bir dünyaya geçilmiştir. Bu demografik değişim, insan yaşam ortamları ve mekansal yapılanmalarındaki değişimle de paraleldir **(Yırtıcı, 2003).**

Günümüz kentinde modern öznenin durumunu Deleuze ve Guattari ortaya attıkları "*deterritorialization*" kavramıyla açıklar. 'Kapitalizm ve Şizofreni' serisinde, kapitalizmin en önemli eğilimi olarak ortaya koydukları bu kavram Türkçe'ye 'yersizyurtsuzlaşma' olarak çevrilmiştir. Onlara göre Kapitalizm bireyleri 'yersizyurtsuzlaştırarak' onları sürekli olarak dolaşıp duran, şurada veya burada heryerde göç halinde olan yersiz, köksüz ve amaçsız birer 'şizofren'e çevirir. Ama bu şizofrenler genel sistemin limitlerini zorlama eğilimindedir; kültürü, 'değer' yargıları ve ilişkisel bağları olamayanlar onun işine yaramaz. Bu yüzden kapitalizm, yapay, sembolik, hayali alanlar inşa ederek bütün kuvvetiyle insanları yeniden

kodlamaya ve onları geri kazanmaya çalışır. Fakat onları, ihtiyaçları, istekleri ve amaçları olan birer üretici ve tüketici olarak ister. Daha iyi evler, arabalar, oyuncaklar, elbiseler almak, gecelerini, hafta sonlarını eğlence merkezlerinde geçirmek , tatillerini dünyanın değişik yerlerinde yapmak isteyen ve daha iyi bir kariyer hedefleyen işçilere ihtiyaç duyar **(Sözer, 2002).**

Toffler'ın girişteki örnekleri bu şablonun içine oturtulabilir; üstelik o da kent içinde veya dünya üzerinde oradan oraya gitmek zorunda olan, evinden uzak veya sürekli evini değiştiren iş adamının bir tür göçebe olduğunu savunmuştur. Fakat bu örnekler, göçebeliğin bağımsız, özgür imgesiyle çelişki içindedir. Kentle ilgili diğer bir göçebelikse bunun kontrastı gibidir. Onun ne olduğunu tanımlamak için 19.yy yer etmiş figürlerinden Baudelaire'in '*flaneur*'[1] iyi bir örnek olarak kullanılabilir:

"Nasıl ki kuş havada, balık suda yaşarsa, o da kalabalıklarda var olur. Aşkı, işi, gücü kalabalıklardır. Kusursuz flâneur için, tutkulu gözlemci için, ahalinin tam orta yerini, hareketin gel-git noktasını, gelip geçici ile sonsuzun arasını mesken tutmak müthiş bir keyiftir. Evden uzak kalmak ama her yerde evinde hissetmek; dünyanın merkezinde olmak, dünyayı gözlemek ama dünyadan saklı kalmak." **(Baudelaire, 2003)**[2]

Flâneur bir kent gezginidir. En ücra köşelerine kadar metropolü arşınlar ve modern hayatın bütün görünümlerini müthiş bir aşkla gözlemler, ayıklar ve hafızasının arşivine kaydeder. Kalabalıklarda barınır, kalabalıklarla nefes alıp verir, kalabalıklarla mest olur **(Artun, 2003).**

Flaneur'un kent kalabalığı içindeki varoluş şekli ve kent içinde aylak aylak dolaşması, çalışmaktan dolaşmaya vakti bile olmayan burjuvanın yergisi gibi ortaya çıkmıştır. *Flaneur* zamanla ilgili bir sıkıntı duymaz, onun bütün zamanı serbesttir. Onun avare gezinmesi, zamanın rasyonelleştirdiği modern işbölümüne karşı bir gösteri yürüyüşüdür. Cadde *flaneur* için konuta dönüşür; sokaktaki adam kendi dört duvarının arasında nasıl evinde olduğunu duyumsarsa, *flaneur* de bina cepheleri arasında kendini evindeymiş gibi duyumsar. O, sürtme sanatının erbabıdır. Ama haber toplamak veya müşteri avlamak için sokaklara düşen bir gazeteci veya bir sürtük gibi değil. Flâneur'ün işi gücü aylaklıktır, avareliktir. Ona göre insanın aylaklıkla kazandığı, çalışmakla kazanabileceğinden çok daha değerlidir. Breton'un dediği gibi, "insan çalışmak zorundaysa hayatta kalmak neye yarar?" **(Artun, 2003).**

[1] Fransızca bir kelime olan *Flaneur*, 'sürtmek, gezip tozmak' anlamına gelen '*flaner*' fiilinden den gelir.
[2] Alıntı **Artun (2003)** dan yapılmıştır.

Dada'dan başlayarak bütün 20. yüzyıl avangardının sokak kahramanı olan *flaner'*ün mesaisi (yani avarelik) başlı başına sanat eserinin yerine geçmektedir. Dadacılar 1920'lerde, kentte rasgele dolaşmaktadırlar ve bu tesadüfi karşılaşmalardaki gizemi aramaktadırlar. Aynı zamanda onlar, dakik kent hayatının yoksunluklarına dikkat çekerler. 1950'lerden başlayarak seslerini duyuran Durumcular'ın ortaya attıkları kentte 'sürüklenme' eylemi de *flaneur*'den izler taşır **(Artun, 2003).** Onlar bu eylemle kent hayatına katılım sağlamayı amaçlamış, gündelik hayatta devrim yapmayı hayal etmişlerdir **(Sönmez, 2004).**

Yusuf Atılgan'ın 'aylak adam'ı pek çok yönüyle tam bir flaneur'dür; fakat flaneur'ün yalnız, melankolik hatta ürkek bir tarafı da vardır, o bu yönüyle daha çok Oğuz Atay'ın 'tutunamayanlar'ını çağrıştırır.

Şehrin sokaklarını aylak aylak arşınlamak, birkaç parça eşya alıp uzak yollara düşmek, neresi olursa olsun yatıp kalkmak, bulduğunda kuru ekmekle bulamadığında hiçbir şey yemeden dolaşıp, günü gününe yaşamak. *Flaneur* imgesinin bir ucu özgürlüğe yaslanırsa diğer bir ucu da sefalete uzanır. Onun gibi bir gezginin bir çileciden nerde ayrılacağını söylemek kolay sayılmaz.

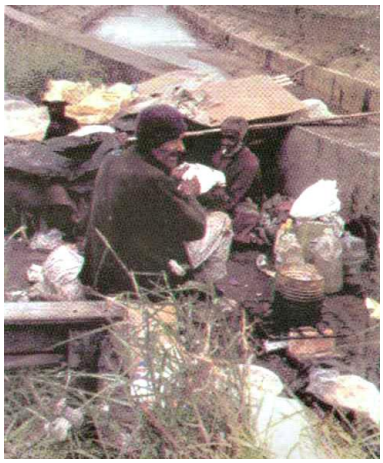
Ibelings (2003 s. 161)'e göre mobil mimarlığa dair hemen bütün hayallerin altında sahip olmaktan uzak bir hayatın özgürleştirci olduğu düşüncesinin izi sürülebilir. Yanlarında bagajları olmayanlar en özgür olanlardır. Ve tabi kurallardan ve düzenlemelerden uzak olanlar. Otokratik düşünce, kendi kendine yetme fikri, göçebeliğin varolmanın en yüksek biçimi olarak tasfir edilmesi, burjuva ailesinin tersine "hiçbirşeye" sahip olmayan bağsız ve bağımsız göçebeler… Bu düşünceler Amerika'da ve Hollanda'da örneklerine rastlanan karavan kamplarında, ilan edilmiş bağımsız bölgelerde (free state), işgalciler ve marjinal guruplar tarafından hayata geçirilmiştir.

Ibelings (2003) mülkiyetten kurtulmanın özgürleştiriciliği etrafındaki düşüncelerin son yıllarda hedonist bir alana kurulduğundan bahseder. New York'taki 'New Hotels for Global Nomads' (Küresel göçebeler için yeni oteller) adlı bir sergiyi örnek gösterir Bu serginin katoloğunda şunlar yazılıdır: Dünya hareket halinde, insanlar istedikleri yere istedikleri zaman iş veya zevk için artan biçimde seyahat ettikçe coğrafi sınırlar da ortadan kalkmakta. Modern otel uyuyacak bir yer sunmanın

ötesinde, tasarımı, eğlencesi ve tiyatrovari ortamıyla misafirlerine üst düzey bir kaçış imkanı sunarak bu durumu teşvik eder.” Ibelings daha sonra şöyle devam eder:

“…standart otel odasının sevimsizliği ve asla eve dönmeyen acınacak seyyar pazarlamacı figürü yerini, güçleri karşılamaya asla yetmeyecek olanların iyi tasarlanmış lüks otellere duyduğu kıskançlığa bırakır.

Eğlence düşkünü otel göcebesi işin bir ucudur, diğer ucunda ise mukavva bir örtüden daha fazlasına sahip olmayan evsiz; vardır.” **(Ibelings, 2003 s. 162)** (Şekil 5.1- 5.4)

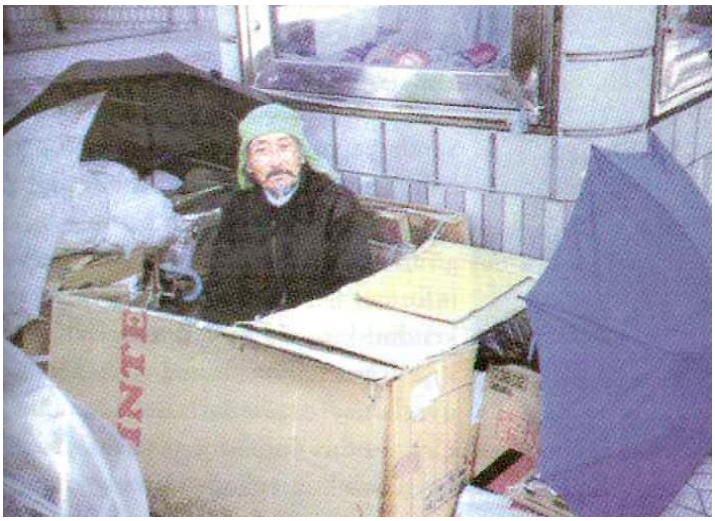
Şekil 5.1 Evsiz, Sao Paulo. (Loschiave dos Santos, 2001)

Şekil 5.2 ‘Küresel göçebeler için yeni oteller’, Otel odası; İş hayatı ve zevk bir arada, Joel Sanders 2002. (Clampet, 2003)

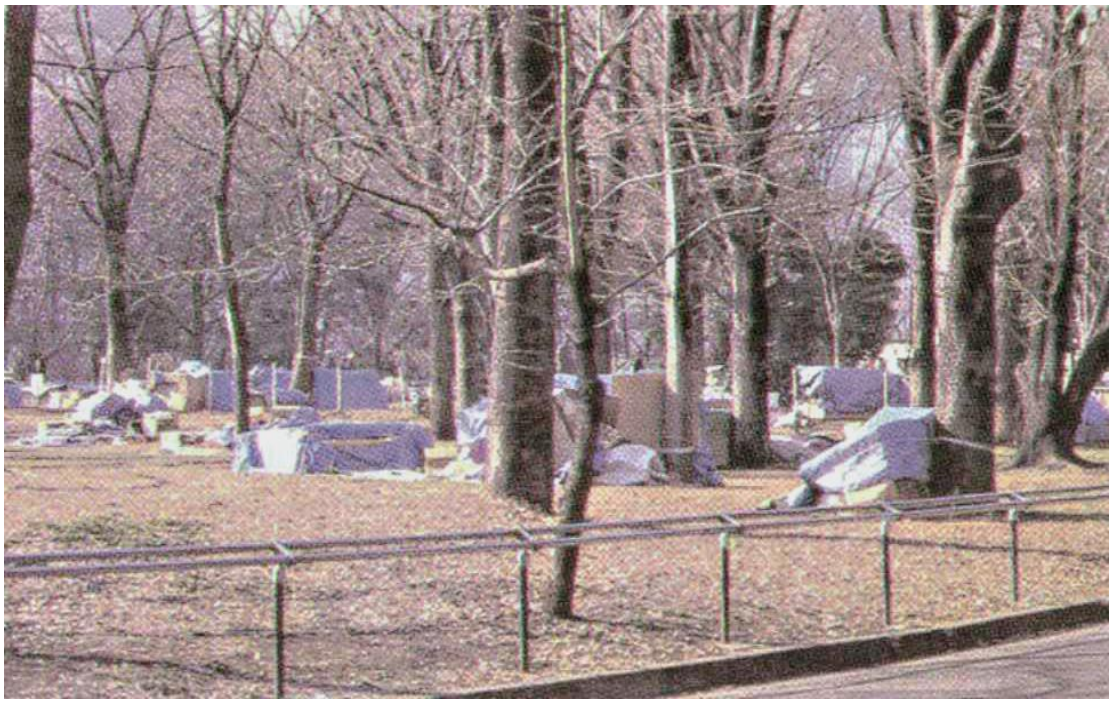
Şekil 5.3 ‘Küresel göçebeler için yeni oteller’, Otel odası; tavanda film sahnesinden bir görüntü, Jean Nouvel 2000.(Clampet, 2003)

Şekil 5.4 Evsiz, Tokyo. (Loschiave dos Santos, 2001).

Zorunlu birer göçebe olan evsizler, 'kentsel göçebe' deyiminin içini uluslararası gezginden de, bohem *flaneur* den de iyi doldurur. İnformel yaşama alanları ve informel iş-gelir elde etmek için sürekli alternatifler üretmek zorunda olan, varlığı yadsınmış, işsiz ve barınaksız bu insanlar, iktisadi konjonktürdeki iyileşme veya depresyonlara duyarsız 'sınıfaltı' (underclass) kategorisinin içinde yer alır. **(Güvenç, 2001).** Bunlar gelir elde edebilmek için kentin kaldırımlarını arşınlamakta ve kentsel artıkları araştırmaktadırlar.

Artıkların yeniden kullanımıyla bağlantılı informel bir ekonomi vardır ve yeniden kullanım çeşitliliği yeni bir malzemeler kültürü ile yeni bir kamusal alan kültürü yaratmıştır. Kullanım dışı kalmış nesneler endüstriyel ve teknolojik kültürün hurdaları olarak kentin sokaklarına yayılır. Hayatta kalabilmek için maddesel stratejiler aramak, evsizlere bu ölü ürünlere yeni tanımlar atfederek yeni bir maddesel içerik inşa etmek olanağını verir. Bu maddesel içeriğin kendi kimliği ve spontane tasarımı vardır. Spontane tasarım, ciddi bir kaynak sıkıntısı bağlamında, somut sorunları çözmek için başvurulan yaratıcı bir pratiktir. Evsiz nüfusun maddi kültürü kendisini kamusal alanda dışavurur; o, yaşamı sürdürebilme gereksinmesiyle güdülenenen bir karşı-tasarımdır. **(Loschiave dos Santos, 2001)**. (Şekil 5.5- 5.7)

Şekil 5.5 Karşı Tasarım: Evsiz Barınakları, Tokyo. (Loschiave dos Santos, 2001)

Şekil 5.6 Karşı Tasarım: Evsiz Barınağı, Los Angeles. (Loschiave dos Santos, 2001).

Şekil 5.7 Karşı Tasarım: Evsiz Barınakları, Tokyo. (Loschiave dos Santos, 2001).

Paul Virilio'nun *La Vitesse de Liberation* (1995) kitabında anlattığı üzere toprağa tutunmaya, kendilerine bir yer yaratmaya çabalayanlarla, gitgide daha hızlı hareket ederek uzaklıkları yok eden ve kendilerini yerden koparark özgürleştirenler arasında büyük bir kutuplaşma vardır: "... Yarının toplumu iki antagonist kategoriye ayrılacak: Varsılların sanal toplumunda, dünya kentinde gerçek zamanının ritmiyle yaşayanlar ve yerel kentlerin gerçek mekanının çeperinde, bugün Üçüncü Dünya'nın dış mahallelerinde yaşayan ve daha dışlanmış biçimde hayatta kalmaya çalışanlar" **(Erzen, 2001)**. **Ibelings (2003)**'in dediği gibi: Eğer insanların karton kutularda barınmaya zorlanacağı bir dünyada yaşanacaksa birisi en azından daha iyi bir karton kutu bulmak zorundadır. Fakat sefaletle mimarlığın yanyanalığı alışıldık bir durum değildir. Çünkü mimarlık, geleneksel kavramlar dünyamızda daima servetin mekan üretimi alanına tahsis edilmesi biçiminde tanımlanır.

…dünyayı köşe bucak arşınlayan hızlı işadamı veya güvencesiz bir evsiz, her gün işe gitmek zorunda olan memur veya bohem bir gezgin … 'Kentsel göçebe' başlığı ilginç bir biçimde zıt kutupları bir araya getirir: özgürlük ve esaret, sefalet ve konfor ilginç bir biçimde bu kavram altında çarpıştırılabilir. **Pelletier (2004)**'e göre çoğu zaman yalancı-bilimsel (pseudo-scientific) tanımlamalarla ele alınan göçebelik hali tek bir tanım altında birleşmeye meydan okur. Fakat yukarıdaki meselelerin varlığından ayrı bir yerde, 'bu dünyaya atılmışlık' halinin ve hayatta kalma mücadelesinin merkezindeki gerçeğin, yani ölümün, bir biçimde herkesi bir göçebeye çevirdiğini söylemek pekala mümkündür.

6. ÖRNEKLER

6.1 “Mobile Vehicles” / Mobil Araçlar

Tasarımcı: Krzysztof Wodiczko
Yapım Yılı: 1988-1989 / New York

Şekil 6.1 Mobil Araç. (Wodiczko, 1991)

New York’ta geri dönüştürülebilir artıkları toplayan evsizler için geliştirilen bu araçlar, evsizin kendi eşyalarını ve topladığı geri dönüştürülebilir artıkları taşımasının yanında içinde güvenli bir şekilde uyunabilecek olanağı da sağlar. Tasarımcı, alışveriş arabası gibi çalıntı objelerle özdeşleştirilemeyecek, evsizler için özel olarak tasarlandığı belli olan bir araçla, onların çalışma ve yaşam koşullarını; direnişlerini şehrin diğer sakinleri için daha görülebilir kılmayı ve onların ‘öteki’liğini azaltmayı da amaçlamıştır. Bu bağlamda bu aracın iletişim değeri ön plandandır **(Wodiczko, 1991).** (Şekil 6.1)

Wodiczko evsizlerin doğrudan katılımıyla ve kendi özel ihtiyaçları doğrultusunda üretilecek bu araçların yüzlercesinin şehirde dolaştığını hayal etmiştir; fakat bu araçlar galerilerde pek çok kez sergilenmesinin ve kullanıma geçen birkaçının dışında, yaygınlık kazanmamıştır **(Wodiczko, 1991).**

6.2 “ParaSITE” / Parazit

Tasarımcı: Michael Rakowitz

Yapım Yılı: 1998 (den bu yana)

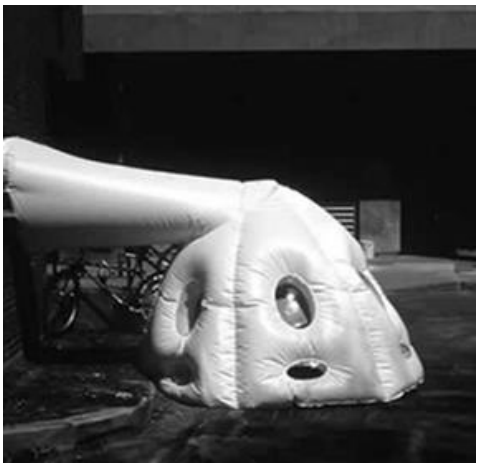
Şekil 6.2 ParaSITE. (Rakowitz, 2006)

New Yorklu sanatçı Michael Rakowitz, mevcut binaların vantilasyon çıkışlarına bağlanarak kendine sıcak hava sağlayan ve evsizler için geçici bir barınak işlevi görecek bu öneriyi parazitliğin açıklandığı bir dizi önermeyle özdeşleştirerek anlatır:

Parazit konağının dokusuna iç organlarına veya dış yüzeyine tutunarak hayatını sürdürür, paraSITE da binaların HVAC (Heating, Ventilation, Air Conditioning) çıkışlarına bağlanarak onların çeperlerine yerleşir. Parazit besinini, enerjisini ve bazen de gerekli ısıl koşulları konaktan sağlar; paraSITE de çift çeperi sayesinde HVAC tan sağladığı sıcak havayla ısınır. Konak hücresi parazite karşı pasif değildir, çeşitli savunma mekanizmaları geliştirir ve ondan kurtulmaya çalışır; 1997 Cambridge’de ilk prototipin denendiği zamanlarda bina sakinleri vantilasyon çıkışlarının parmaklıklarını bükerek vb. şekillerde binalarını evsize dayanıklı (homeless-proof) hale getirmeye çalışmışlardır **(Rakowitz, 2006)**.

Şekil 6.3 ParaSITE. (Rakowitz, 2006)

Şekil 6.4 ParaSITE. (Ibelings 2003)

Şubat 1998'den beri 30 tane paSITE prototipi yapılmış, Cambridge, Boston, New York ve Baltimore'deki bazı evsizlere dağıtılmıştır. Bunların hepsi sokaklarda bulunabilecek, plastik poşetler, teypler vb. geçici malzemelerle oluşturulmuştur **(Rakowitz, 2006).** (Şekil 6.2-6.4)

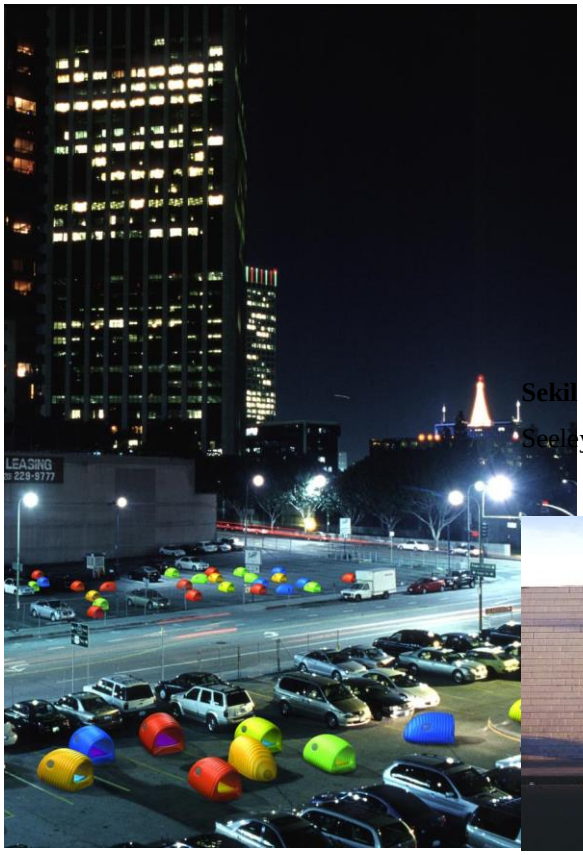
ParaSITE'ın yoldan geçen biri için ajite edici (agitational) bir etkisi vardır; o binayla girdiği ilişki ve görselliği ile bir enstalasyona benzer. **Rakowitz (2006)** bu projeyi bir çözüm önerisi olarak ortaya koymaz ve onun bir karşılanabilir barınak önerisi olmadığını da belirtir. ParaSITE'ın çıkış noktasında evsizlerin şehir içindeki varlığına dair sembolik bir strateji ortaya koymak vardır. O evi olanlarla olmayanların problematik ilişkisini vurgulamayı amaçlar. "Acaba bir gün uyandığımızda ParaSITE kampların binaları bir sarmaşık gibi sardığını mı göreceğiz?" diye sorar Rakowitz ; bu projeyle artan evsiz problemini gündeme taşır.

6.3 "Urban Nomad Shelter" / Kentsel Göçebe Barınağı

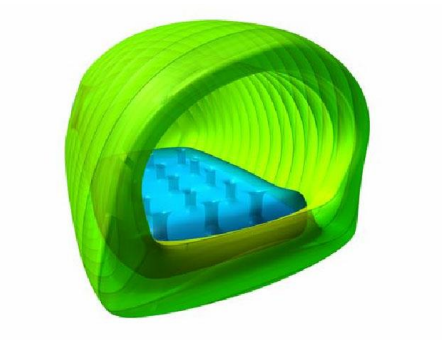
Tasarımcı: Electroland: Cameron McNall, Damon Seeley
Tasarım Yılı: 2004- Los Angeles

Evsizleri daha görünür kılmak fikriyle yola çıkan tasarımcılar bunu başarmak içi parlak canlı renklere sahip pvc esaslı şişirilebilir bir öneri geliştirmişlerdir. Niyetlerini sosyal provokasyon olarak niteleyen **McNall ve Seeley (2005)**' e göre evsizlerin en büyük düşmanı fark edilememektir; 'eğer fark edilmezseniz başınıza kötü şeyler gelebilir.' Bu yüzden bu barınak neon renklerine sahip olmaktan başka;

içi görülebilecek biçimde transparan ve çöpçülerin onu ortalıktan temizlemeye girişmeyeceği kadar da "cool" olmalıdır **(McNall ve Seeley, 2005).** (Şekil 6.5-6.7)

Sekil 6.5 Kentsel Göçebe Barınağı. (McNall ve Seeley, 2005)

Sekil 6.6 Kentsel Göçebe Barınağı. (McNall ve Seeley, 2005)

Sekil 6.7 Kentsel Göçebe Barınağı. (McNall ve Seeley, 2005)

ID[1] dergisi, 2005 yılının konsept dalındaki ödülünü alan bu tasarımı değerlendirirken ironik bir biçimde 'özel sektör ekonomisinin en potansiyel gücü olan marka kimliğini sokağa indirmesi'ni ; evsizi kentsel göçebe olarak tekrar markala(şatırmasını?)masını ve kentsel mülkiyet ilişkisini yeni baştan kurmasını vurgular **(McNall ve Seeley, 2005).** Tasarımcılar heryerde 'mantar gibi bitmesini' hayal ettikleri bu 213×152×152 cm lik barınakları 24$'a maledebileceklerini öngörmüşlerdir. Jüri ise taşınabilirliği ve kitlesel üretime uygunluğu dikkate alırken, keskin bir uç yüzünden veya bir iğne dokunuşuyla kolayca işe yaramaz bir çöp haline gelebilirliğini göz ardı etmiştir.

[1] ID-The International Design Magazine /Amerika

6.4 Avl Ville

Bir konteynır ve kapsül yerleşimi olan Avl (Atelier Van Lieshout) Ville (2001-2002) konut, tarım, eğitim, altyapı, ulaşımın hatta sağlık hizmetlerinin yanında bomba fabrikası ve gurup seks yatakları gibi bazı 'ekstra' larla birlikte bir bağımsız bölge (free state) olarak ortaya çıkar **(Allen, 2003).** 1995'te Joep van Lieshout'un kurduğu Rotterdam merkezli disiplinler arası bir sanat atölyesi olan "Atelier van Lieshout" un 'en büyük işi' olarak anılan yerleşim, içinde sanat atölyelerinin ve Avl'nin çalışmalarının bulunduğu bir fiziksel çevre olmanın ötesinde bir mağbet ve bir sığınak; her şeyin etkileşime ve tamamen kullanılmaya hazır olduğu, sadece bakılacak değil yaşanacak sanat olarak ortaya konmaktadır **(Ateliervanlieshout, 2006).** (Şekil 6.13)

Kendi bayrağı, anayasası hatta parası olan yerleşmenin amacı ezici ve bunaltıcı derecede düzenlenmiş bir ülke olan Hollanda'da her şeyin mümkün olduğu otonom bir mekan yaratmak olarak tanımlanmıştır.

Allen (2003)'a göre Avl Ville, yüzyıl başında pek çok sanatçı ve tasarımcı tarafından takip edilen 'o ele geçmez düşe' –ütopyaya- ne oldu?" sorusuna verilen kritik bir yanıttır. Ütopyadan pratiğe kayarken o, pek çoğunun tasarım aşamasında bırakması gerekenleri inşa etmeyi başarmıştır. Atölyenin kurucuları ise ütopyayla pek ilgilenmezler onlar için ütopyanın önemli bir eksiği vardır: o gerçekleştirilemez! (**Allen, 2003, s. 185)**

Avl Ville ütopyaların ideallerini ve idealizmini sorgular. Yeni bir dünya yaratma fikrinden uzak, nakliye konteynırlarını çalışma ve yaşama alanları için kullanır; yapı iskelelerini ise spor ve rekreasyona adapte eder. Mobil ve moduler olmalarının yanında bu üniteler ideal bir yaşantı için belirleyici bir *master* plan veya düzen önermeksizin evrilen ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenir. İhtiyaç duyulduğunda hiçbirinin temelleri olmayan yapıları ve strüktürleri bir günlük bir sürede istenilen başka bir yere götürülebilir. Ütopik projelerin aksine yerleşik ahlak kurallarından bağımsız olan Avl Ville'de yaşayanlar acılarına ve zevklerine kendileri karar verir **(Allen, 2003).**

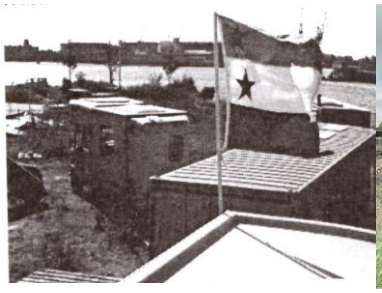
Avl Ville, kendine has ayinleri ve toplumdan uzak otonom yaşayışlarıyla bilinen ve 18. yy'da İngiltere'de ortaya çıkan 'shaker' tarikatından etkiler taşır. Avl Agro'da

Şekil 6.8 Avl Ville: Logo. (Ateliervanlieshout, 2006)

Şekil 6.9 Avl Ville. (Ateliervanlieshout, 2006)

Şekil 6.10 Avl Ville. (Allen, 2003)

Şekil 6.11 Avl Ville. (Ateliervanlieshout, 2006)

Şekil 6.12 AvlVille. (Ateliervanlieshout, 2006)

Şekil 6.13 Avl Ville : Yaşamak İçin Sanat. (Ateliervanlieshout, 2006)

Şekil 6.14 Avl Academy. (Ateliervanlieshout, 2006)

Şekil 6.15 Avl Transport. (Ateliervanlieshout, 2006)

Şekil 6.16 Avl Ville Gurubu. (Ateliervanlieshout, 2006)

yürütülen deneysel çiftçilik faaliyetleri yürütülür; Avl Academy'deyse (Şekil 6.14) 'yaşama sanatı' veya 'sanat ticaretinin hileleri' gibi dersler verilir. O, kendi besinini enerjisini kendisi üreteni gündelik ihtiyaçlar üzerinde yükselen ,sanatçıların 'takıldıkları' bir alternatif yaşam müzesidir.

6.5 Tentvillage, Treetent, Birthingtent

90 ların ortalarından beri çadır tasarımları üzerine yoğunlaşan Hollandalı tasarımcı Dré Wapenaar (1961-) çadır hayatını insanların birlikte nasıl davrandıklarını gözlemlemenin de iyi bir yolu olarak görür. Ona göre çadır evrensel bir ev modelidir; hangi kültürden veya altyapıdan gelirse gelsin insanlarda ortak bir kimya yaratır evrensel bir dil oluşturur. Wapenaar, kendisini bir tasarımcı olarak değil bir sanatçı olarak tanımlar **(Wapenaar, 2006).**

2001 tarihli 'Tentvillage' adlı çalışmasında çadırlarını farklı seviyelerde yerleştirerek, kentsel bir birliktelik kurmayı amaçlar. Çadır sakinlerinin yönelimleri ve istekleriyle biçimlenecek bu ilişkiler bir 'minyatür toplum' imgesi etrafında birleşir. Bu tasarım daha sonra bir çadır kampı tarafından kullanılır.(Şekil 6.17)

Otoyol yapımı için ormanların yok edilmesini protesto eden aktivist bir grup olan 'England's Road Alert Group' için 1998 yılında tasarlanan 'Treetent', ağaçların gövdesine asılarak protestocular için hem rahat bir barınma alanı, hem de ağaçları yıkımdan koruyan bir objedir. Fakat çadır bu şekilde hayata geçirilememiş ama -yine- kampçıların ilgisini çekerek Hollanda'daki bir kamp işletmesine satılmıştır. 2.7 m civarındaki oturma alanıyla bu çadırlardan her biri iki yetişkini ve iki çocuğu barındırabilmektedir **(Wapenaar, 2006).** (Şekil 6.18-6.19)

Sanatçının 2003 yılında gerçekleştirdiği çadır ise doğum olayını törenselleştirmek için tasarlanmıştır. Bu çadırın ortasında doğumun gerçekleşeceği bir havuz, bu havuzun etrafında da bu olayı izleyecek olan yakınlar için ayrılmış bölümler vardır. Çadırın tepesindeki geniş açıklığın doğumun yıldızlar altında gerçekleşmesini sağlamak üzere bırakıldığı ise Wapenaar tarafından özellikle vurgulanmıştır **(Wapenaar, 2006)**. (Şekil 6.20, 6.21)

Şekil 6.17 Tentvillage, 2001. (Wapenaar, 2006)

Şekil 6.18 Treetent, 1998. (Wapenaar, 2006)

Şekil 6.19 Treetent, 1998. (Wapenaar, 2006)

Şekil 6.20 Birthingtent /Doğum Çadırı, 2003. (Wapenaar, 2006)

Şekil 6.21 Birthingtent /Doğum Çadırı, 2003. (Wapenaar, 2006)

6.6 Vigilhome, Deprem Masası ve Final Home

MoMa'nın 2005 yılında düzenlediği "Güvenlik: Tasarım Risk Alıyor" isimli sergide yer alan bu tasarımlar; acil durumlara yanıt veren nesne ve ekipmanlar olmalarının yanında tasarımcıların güvenlikle bağlantılı duygulara nasıl yanıt verdiklerinin de birer göstergesidir. Tasarımlar -sembolik nitelikleri önde olmakla birlikte- hayatta kalma ve donanımlı olmakla ilgili içgüdü üzerinde biçimlenmekteler:

'Vigillome'[1] (2003). paranoyak maceracılar için üretilmiş tam donanımlı, taşınabilir bir konut seti. Sahibini dış dünyadan yalıtıyor ve ona temel hayatta kalma gereksinimlerini sağlıyor: Tahıl gevreği içeren paketler, elma suyu, sakinleştiriciler; çivi sökücü, yangın söndürücü, zıpkın gibi bugünün savaş malzemeleri olarak tanımlanan gündelik aletleri barındıran 5 adet silah biçiminde alet kutusu; cıvata anahtarı, matkap, testere, su terazisi vb. ihtiva ediyor. (Şekil 6.23)

2001 yılında depremde kullanılmak üzere tasarladığı çelik 'deprem güvenlik masası'[2] ise altında keçe battaniye, kürek, iki şişe su, ilk yardım çantası, yangın söndürücü, oksijen maskesi ve baretten oluşan bir yaşam seti bulunduruyor. (Şekil 6.23, 6.24)

Giyilebilir bir barınak olarak düşünülen 'Final Home'[3] ilaç ve gereç depolayan 44 cebe sahip; hava soğuduğunda ceplere gazete kağıdı gibi yalıtkan malzemeler konularak ısıl korunma sağlanıyor **(Anonim, 2005)**. (Şekil 6.25)

Şekil 6.22 Vigilhome, 2003. (Anonim, 2005)

[1] "Vigilhome", Tasarım: Oliver Peyricoti, Fransa, 2003
[2] "Deprem Güvenlik Masası", Tasarım: Martino D'Esposito, İsviçre, 2001
[3] "Final Home", Tasarım: Kosuke Tsumara, Japonya, 1994

Şekil 6.23 Deprem Güvenlik masası, 2003. (Anonim, 2005)

Şekil 6.24 Deprem Güvenlik masası, 2003. (Anonim, 2005)

Şekil 6.25 "Final Home",1994. (Anonim, 2005)

7. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

7.1

Mobil mimarlık diye bir alanın varlığını iddia etmeye olanak veren, mimarlık ürününün ağır, durağan, kalıcı ve anıtsal olan -baskın- imgesidir. Mobil düzenekler 'kalıcı' yerleşimin bir parçası olarak pratik nedenlerle hep varolagelmişlerdir. Onlar birer alternatif olmaktan ziyade yapılı çevrenin içindeki tamamlayıcı unsurlar olarak pek çok biçimde karşımıza çıkarlar.

Endüstrileşmeyle birlikte yükselen hız ve değişen hayat ritmi, özellikle 20 yüzyıl boyunca, mimarlığın 'modern hayatın' isteklerini karşılayamadığı; değişime ayak uyduramadığı şeklindeki pek çok söylemin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Bugün mobil mimarlık adı altında ortaya konulan mimarlık ürünleri gerekçelendirilirken de yine aynı söylem kullanılmaktadır: "Toplum dramatik bir biçimde değişim içinde! Fiziksel çevreden daha zorlu taleplerde bulunan ve ekonomik, sosyal, kültürel iklimin sürekli bir değişim içinde bulunduğu bir yaşamda, değişime karşılık veren ve geniş çeşitliliğe sahip, ihtiyaçlara duyarlı bir mimarlık gerekiyor."**(Kronenburg, 1998)**

Ama bu sefer ortaya atılan mimarlık daha fantastik hayallerin güdümü eşliğindedir. Öyle bir bina ki modern hayatın ihtiyaçlarını karşılayabilmekten başka bu hayatın giderek hızlanan değişimine, farklılaşan ihtiyaçlarına da ayak uydurabilen, en başta yerden bağımsız, çeşitli ihtiyaçlara göre tümüyle esnek ve çok işlevli… İnsanın her zaman yanında taşıyabileceği düşmanlara karşı bir korunak; yatmak istendiğinde bir yatak, gitmek istendiğinde bir araba, yenmek istendiğinde yemek... Çizgi filmlere ve masallara göre bir fantezi.

Peki nedir bu "modern hayatın ihtiyaçları"? Bu modern hayatı kim talep etmektedir? Niye sürekli değişim içindedir? Nereye doğru 'ilerlenmektedir'?

Mobiliteyle, ve bu fantezilerle ilişki içindeki, başka bir damar da modern hayatın ihtiyaçları değil onun eleştirisi üzerine oturtulabilir. Mobil mimarlığın üstüne kurulduğu söylemlerden birisi çağın/yaşantının gerektirdiği hıza ve hızlı değişime

ayak uydurmaksa diğeri onu sorgulamak onun dışında kalmak ve özgürlüğe duyulan ihtiyaçtır.

Dünyayı şekillendirmek için mimarlığı kullanmak fikri avangartlardan ve erken modernistlerden kalma modası geçmiş bir hayaldir(?). Fakat bugün avangartın tortuları misali ortaya çıkan; değerleri sorgulamak, aşırı durumları çözmek, marjinal kesimlerle ve alt kültürlerle ilgilenmek eğiliminde olan küçük ölçekli pek çok proje, birer manifesto gibi kendilerini ortama bırakmaktadır. Eğer Frank Gehry'nin Gugghenheim müzesi Holywood yapımı yüksek bütçeli bir piyasa filmi ise, onlar bağımsız sinema gibidir. Yerden bağımsızlık yerleşik değerlerden bağımsızlık anlamına da gelirken 'mobil mimarlık' mimarlığın bir deney alanı olarak varlığını sürdürür.

7.2

İçinde doğup büyüdüğümüz, yaşamaya alıştığımız, insan yapısı çevrenin başka türlü de var olabileceğini düşünmek güçtür. Fakat insan hayatının nispeten yerleşik bir düzene geçtiği 10.000 yıl yeryüzündeki insan varlığının çok kısa bir bölümünü oluşturur.

Uygarlık tarihinde önemli bir eşik, insanların tarımla birlikte yerleşik bir hayata geçmeleriyse, ikinci önemli eşik endüstrileşmedir. Endüstri devrimiyle birlikte gelişen süreçlerin günümüzde de kendini 'hissettiren' etkileri hayatı biçimlendirmeye devam etmektedir. Bugün baskın bir biçimde hissedilen; derin sosyal araştırmalardan en bayağı radyo programlarına kadar yaygın olarak karşımıza çıkan 'yabancılaşma' olgusu (veya söylemi) bunlardan biri sayılabilir.

Şehrin özü/esası etkileşime dayanır. 'Kent yalnızca yaşadığımız, işe, okula gittiğimiz bir yer değil, birbirimizin duruşundan, ahlakından dersler çıkardığımız, bir hukuk, adalet duygusu oluşturduğumuz, bizim dışımızdakilerden, bizden farklı olanlardan bir şeyler öğrendiğimiz, nasıl konuşacağımız, bir insan olmanın nasıl üstesinden geleceğimizi kavradığımız yerdir. Kentlilik yeni çeşitlere, yeni melezlenmelere, yeni kaynaşmalara ve farklılıklara açık olmaktır' **(Teber, 2004).** Sokaklar, caddeler, meydanlar, alışveriş merkezi veya bir tiyatro; bu mekanların hepsi kendi bağlamları çerçevesinde 'insan' olmaya dair çeşitli oyunların oynandığı 'yer'lerdir aslında.

Alexander (1977), "A Pattern Language" kitabında insan yerleşimlerinin, insanların dolaysız ilişki kurabilmesi için olanaklar yaratması ama aynı zamanda bireyin kendi kabuğuna çekilebilmesine, yalnız kalmasına da izin vermesi gerektiğini vurgular. Bu düşünceyi kent ölçeğinde ele alacak olursak yalnız kalmak için gereken kabuğun evimiz olduğunu söyleyebiliriz. Ama insanın diğerleriyle birlikte olmak, onlarla insanın ihtiyaç duyduğu biçimde etkileşime girebilmek için günümüz modern kentinin, metropolün, gerekli olanağı verdiğini söylemek kolay değildir. Bugün artık 'şehir'de kamusal bir etkinlik olarak sadece alışveriş yapmanın kaldığı iddiasıyla karşı karşıyayız.

Lofland (1973), 'endüstri öncesi kenti'ni betimlerken bu kentlerin, "tabi ki" birbirinin eşi olmadıklarını belirtir, küreselleşen dünyada gittikçe birbirine benzeyen günümüz kentleri -ama en azından kentteki yaşantı- için aynı şeyi söylemek güçleşmektedir; sözüne şöyle devam eder Lofland: endüstri öncesi kentini ayrı bir şey olarak betimlemeye olanak veren, endüstri sonrası kentidir.

Endüstri öncesi kentinin pis ama yaşam dolu imgesi, günümüzün steril ama yaşam belirtilerini kaybeden, yabancılaşan, aynılaşan, soyut modern kenti ile yer değiştirmiştir Mekandaki bu olumsuz dönüşüm mimarlık alanında "yersizleşme" kavramı çerçevesinde karşımıza çıkar. Yersizleşme söylemini dile getirenler modernizmin monoton çevreleşmesine' şifa olarak 'geleneksel/otantik değerlerin ön planda olduğu bir takım romantik görüşleri öne sürer. Bu çalışma ise bu durumu 'kaçıp gitme' isteği üzerinden mobil mimarlıkla ilişkilendirmeyi dener.

"…işte bu mobil mimarlık; bütün bu yerleşik 'kötü' yaşantının zavallı insanlarına bir çıkış noktası gibi de olduğu için böyle ilgi görüyor olabilir mi? Hergün düşmanlarla veya rakiplerle en azından diğerleriyle mücadele için şehre , sabah evlerinden çıkıp, akşam ellerindeki poşetlerle yorgun argın tekrar eve geri dönen, "buralardan" "bu şehirden" kaçıp gitmek isteyen zavallı egoların dinginleşebileceği bir yaşantının sezgisini verdiklerinden olabilir mi? Bu kaçışa sığınan modern özne kurtuluşunu nerde arayacaktır:; otantik ve mutlu bir yaşamın varlığı öne sürülen modern öncesi ve hatta tarih öncesi çağlarda mı yoksa değerlerin sorgulandığı mobil bir dünyada mı?"

Bu deneme, en az çözümü otantik/geleneksel değerlerin yeniden tesisinde arayan historisist yaklaşımlar kadar romantiktir. Belki de burada yanlış olan çözümü mimarlıkta aramaktır. Çünkü yapılı çevre Norberg-Schulz'un inandığı gibi yaşamı mimarlık aracılığıyla anlamlandırıp şekillendirecek bir araç olmaktan öte Lefebvre'in bahsettiği gibi; esasen mimarlık dışında oluşan koşullarla belirlenen bir 'ürün'dür. Fiziksel çevreyi, yerleri, oluşturan ekonomik, sosyal dinamiklerin yanında

mimarlığın rolü çok daha edilgen, araçsal ve kısıtlıdır; dahası kaçıp gitme isteğini doğuran olgular belki de bu sayılanların da ötesindedir.

Yine de ideal bir geçmiş kurgulayıp çözümü orda görmektense değerlerin sorgulandığı mobil bir dünya hayal etmek (mobiliteyi böyle kurgulamak) daha doğru gözükür. Çünkü ideal bir geçmiş kurgusu safsatadan ibarettir ve bütün olumsuz vurgularının yanında endüstri öncesi tarımın veya tarım öncesi avcı toplayıcılığın varolduğu tarih öncesi çağlara göre modern toplumun daha fazla bireysel özgürlük ve kendi sorunlarına daha fazla çözüm olanağı içerdiğini gözardı etmemek gerekir.

7.3

Lefebvre (1998) "Modern Dünyada Gündelik Hayat" adlı kitabında felsefeyle, gündelik hayatın birbirlerinden farklı iki akış izlediklerini vurgular: Bir yanda en esaslı sorular öylece dururken insanlar gündeliğin akışı, uğultusu içinde bu soruların varlığını unutarak hayatlarını sürdürüp giderler. Artan bir nüfus, kolonize edilen bir dünya, yeryüzüne sıkı sıkıya tutunan insan yapıları ve bütün bunlara eşlik eden ilerleme düşüncesi.

Bu çalışma, yerleşme ve mobiliteyi daha esaslı gerçeklerle ilişkilendirmeye eğilimli bir duyarlığın güdümünde biçimlenmiştir. İnsan yerleşiminin kalıcılık /geçicilik kavramlarıyla ve ölümle ilişkisi araştırmanın farklı safhalarında tekrar tekrar ortaya çıkan çalışmanın önemli 'bulgu'larından biridir. Ölümle ilgili duyulan tedirginlik hissinin mimarlığın anıtsal 'kalıcı' varlığıyla/imgesiyle cisimleşmesi, bu dünyaya bir iz bırakma isteğinin ifadesi olurken, hareketli olmak yer değiştirmek mekandan ve zamandan kaçmak, ölümün varlığıyla daha da anlam kazanmaktadır. Burada yerleşik veya göçebe olmak arasında diyalektik bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. Bu iki uç birbirlerine göre tanımlanır ve dünya üzerindeki insan yerleşimi her zaman bu iki uç arasında bir yerlerde biçimlenir. Orta sınıfın bir ev ama bir de araba hayalli kurmasını böyle yorumlamak olasıdır. Kök salmanın ve yerleşmenin karşılığı olan ev ve hareketli, gezici, olmanın karşılığı olan araba; ama her zaman için otantik bir yaşama duyulan özlem. Belki de insanlarda 'kaçıp gitmek' isteği yaratan sadece ölümün varlığıdır.

KAYNAKLAR

Akın, G., 2005. İki Brütalizm. Betonart, 8, s. 49-71.

Allen, J., 2003. Portrait of An Artist As an Architect, Parasite Paradise: a Manifesto for Temporary Architecture and Flexible Urbanism, ed. L. Melis, NAi Publishers/SKOR, Rotterdam.

Alexander, C., 1977. A Pattern Language, Oxford University Pres, New York.

Alexander, C., 2002. The Nature of Order /Book One: The Phenomenon of Life, Center for Environmental Structure, Berkeley.

Anonim, 2005. Güvenlik: Tasarım Risk Alıyor, Arredamento Mimarlık, 186, s. 94-105.

Artun, A., 2003. Modern Hayatın Ressamı Charles Baudelaire , sunuş, çev. Ali Berktay, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ateliervanlieshout, 2006. http://www.ateliervanlieshout.com Mart 2006.

Benevolo, L, 1981. Modern Mimarlığın Tarihi-Birinci cilt: Sanayi Devrimi, Çevre Yay. İstanbul.

Boer, F., 2002. The Tempo Of The City, http://www.archis.org , Mart 2006.

Capella, J., 1997. Microarchitecture Large Mass-produced Objects, Domus, 797, s. 58-67.

Clampet, J., 2003. New Hotels for Global Nomads: a review of exhibition at the Cooper-Hewitt National Design Museum, In The Cause of Architecture: An Online Journal of Ideas From Architectural Record, http://archrecord.construction.com/inthecause/0203JasonClampet/Hotels-1.asp , Mart 2006.

Deleuze G., 2004. Nomade Thought, http://www.mcgill.ca/architecture-theory/catalogues/2004/, Mart 2006.

Deviren, A. S., 2001. Mimaride Yer: Yapının Araziyle İlişkisinin Kavramsallaştırılması (1980-2000), Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enst., İstanbul.

Erzen, J., 2001. Sefalet ve Estetik, Arredamento Mimarlık, 142, s. 59-63.

Etimonline, 2005. http://www.etymonline.com Mart 2006.

Foster, H., 2004. Tasarım ve Suç, çev. Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul.

Güvenç, M., 2001. Yoksulluk ve Kent Üzerine, Arredamento Mimarlık, 142, s. 63-65.

Hançerlioğlu, O., 1977. Düşünce Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Heidegger M., 1997. The Production of Space, Rethinking Architecture, ed. Neil Leach, Routledge, London.

Heine, H., 1880. Englische Fragmante, Modern Mimarlığın Tarihi-Birinci cilt: Sanayi Devrimi, ed. Leonardo Benevolo, Çevre Yay. İstanbul.

Ibelings, H., 2003. Mobile Architecture In The Twentieth Century, Parasite Paradise: a Manifesto for Temporary Architecture and Flexible Urbanism, ed. L. Melis, NAi Publishers/SKOR, Rotterdam.

İleri, C., 2000. Oto-mobil: Bir Röntgen Denemesi, Cogito, Yapı Kredi Yayınları, 24, s. 95-220.

Jacobs, S., 2004. Rok On, Contemporary, 62, www.contemporary-magazine.com /feature62.htm Mart 2006

Keleş, R., 2005. Sınırları olmakayan Kentleşme Hakkında Notlar: Toprağın Sahibi Kimdir? Kentin Sahibi Kimdir?, Mimarlık, 326, s. 26-28.

Kronenburg, R. ed., 1998. Transportable Environments, E & FN Spon, London.

Kronenburg, R., 2002. Houses In Motion, Wiley-Academy, Cichester.

Kronenburg, R., 2003. Portable Architecture, Architectural Pres, Oxford.

Kuban, D., 1990. Mmimarlık kavramları Sözlüğü, YEM Yayınları, İstanbul.

Le Corbusier, 1925. Kent Planlamasını Yönlendirici İlkeler, 20. Yüzyıl Mimarisinde Program Ve Manifestolar, ed. Ulrich Conrads. çev. Sevinç Yavuz, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, İstanbul.

Le Corbusier, 2001. Bir mimarlığa Doğru, çev. Serpil Merzi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Lefebvre, H., 1997. The Production of Space, Rethinking Architecture, ed. Neil Leach, Routledge, London.

Lefebvre, H., 1998. Modern Dünyada Gündelik Hayat, Metis Yayınları, İstanbul.

Lofland, L. H., 1973. A World of Strangers: Order and Action in Urban Public Space, Waveland Pres Inc. Illinois.

Loos, A., 1900. Poor Little Rich Man, Tasarım ve Suç, ed. Hall Foster, çev. Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul.

Loschiave dos Santos, M. C., 2001. Sao Paulo, Los Angeles ve Tokyo'nun Varoşlarında: Tasarım Direnme ve Evsizlik, Arredamento Mimarlık, 142, s. 66-71.

Lovell, N., 1998. Locality and Belonging, Routledge, London and New York.

Maisels, C. K., 1999. Uygarlığın Doğuşu, İmge Kitabevi, Ankara.

Mau, B., 2004. Massive Change, ed. Bruce Mau, Phadion Press Lim., New York.

Mazumdar S., 2003. Sense of Place Considerations for Quality of Urban Life, Quality of Urban life: Policy versus Practice/ ed. N. Zeren Gülersoy ve diğ., İstanbul Technical Universitiy, İstanbul.

McNall C. ve Seeley D., 2005. Q+A with with Cameron McNall and Damon Seeley Electroland, ID Magazine, Ağustos 2005, http://www.idonline.com/adr05/concepts.asp Mart 2006.

Moorey, G., 1999. Unruly Cities? Order/Disorder, The Open University, ed. Steven Pile ve diğ., Routledge, New York.

Moorey, P., 2004. Massive Change, ed. Bruce Mau, Phadion Press Lim., New York.

Mumford, L., 1961. The City in History, Mimarlığın Öyküsü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Norberg - Schulz, C., 1980. Genius Loci : Towards a Phenomenology of Architecture

Norgerg - Schulz, C., 1988. Architecture: Meaning and Place, Rizzoli International Publications, New York.

Pelletier, L ., 2004. Nomadism and Urban Wandering, http://www.mcgill.ca/architecture-theory/catalogues/2004/, Mart 2006.

Pirsig. R. M., 2005. Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı, Ayrıntı Yay., İstanbul.

Rakowitz, M., 2006. Parasite, http://www.michaelrakowitz.com Mart 2006.

Roth, L. M., 2000. Mimarlığın Öyküsü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Ruskin, J., 1849. The Lamp of Truth, Modern Mimarlığın Tarihi-Birinci cilt: Sanayi Devrimi, ed. Leonardo Benevolo, Çevre Yay. İstanbul.

Soysal, M., 2000. Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşmenin Öyküsü. Türkiye Tarih Vakfı Yay., İstanbul.

Sönmez, N., 2004. Durumculari Muhalefet İçin Bir Mimarlık, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enst., İstanbul.

Sözer, Ş., 2002. Non-Places As The New Phenomena of Contemporary Architectural Environments, Master Thesis, Graduate School of Natural and Aplied Sciences, METU, Ankara.

Tanju, B., 2006. Kişisel Görüşme.

Teber, S., 2004. Ankara'nın Taşına Bak!, Mimarlık, 316, s. 26-30.

Toffler, A., 1974. Places: the New Nomads, The Future of Cities, ed. Andrew Blowers ve diğ., Hutchinson Educational in association with the Open University Press, London.

Trekmania, 2005. www.trekmania.net Mart, 2006.

Vercors, J. B., 1998. İnsan ve İnsanlar, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul.

Wapenaar, D., 2006. http://www.drewapenaar.nl/, Mart, 2006.

Wright, F. L., 2005. "http://www.greatbuildings.com/buildings/Johnson_Wax_Building.html"

Wodiczko, K., 1991. Interview with Krzysztof Wodiczko, Pataphysics Magazine-Kitten. http://www.pataphysicsmagazine.com/Wodiczko_interview.html Mart 2006.

Woods, L., 1997. Radical Reconstruction, Princeton Architectural Press, New York.

Yılmaz, N, 2004. Melankolik Aylak, Agora/Sanat, http://www.hurriyetim.com.tr/agora/ Mart 2006

Yırtıcı, H., 2003. Küresel Sistemin Güç Mekanları, Arredamento Mimarlık, 164, s.57-61.

Zerzan, J., 2004. Gelecekteki İlkel, çev. Cemal Atilla, Kaos Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

H. Levent Fırat 1978'de Bolu'da doğdu. Liseyi 1996 yılında Bolu'da İzzet Baysal Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 1997'de girdiği İstanbul Teknik Üniversitesi'nden 2002 yılında mezun oldu. Bazılarında ödül aldığı çeşitli proje yarışmalarına katıldı. Foça ve Assos'da arkeolojik kazılarda ve bazı rölöve ve restorasyon projelerinde yer aldı. 2003 Yılında Mim.Ayşe Orbay'la daha sonra 2004-2005 yıllarında 'MArS' mimarlık ofisinde çalıştı. Daha sonra İTÜ'de Yüksek Lisans Tezi'ni yazmak üzere çalışma ve gündelik hayatına bir ara verdi.